

TRABZON'DA FRANSIZ VARLIĞININ İLK DÖNEMLERİ: PIERRE JARÔME DUPRÉ'NİN TRABZON KONSOLOSLUĞU (1803-1820)*

Özgür YILMAZ**

*“Herkes Büyük Napolyon'un önünde eğilirken
bu şehirde şakiler Fransızları hor görmekte
ve onlara kötü davranmaktadır.”¹*

ÖZ

1803'te ticari bir komiser olarak Trabzon'a gelen Pierre Jarôme Dupré 1820'deki ölümüne kadar Trabzon'da ikamet etti. Dupré'nin en önemli görevi konsolosluk bölgesinde Fransız ticaretini geliştirmek, korumak, bölgedeki ticaret ve endüstriye dair gözlemler yapacak ve bunlardan Fransız çıkarları açısından istifade etmeye çalışmaktı. Bunun yanında Dupré, Rusya'nın politikalarını gözleyecek Karadeniz'in kuzeydoğusu, Gürcistan, Erzurum, Kars ve İran'daki gelişmeleri takip edecekti. Dupré Trabzon'da ikamet ettiği on yedi senede Fransızların ticari beklentilerini yerine getiremeye de içinde bulunduğu kargaşa ortamında Fransız hariciyesinin bölgedeki bilgi kaynağı olarak Trabzon ve çevresindeki iç çatışmalar ve Osmanlı-Rus Savaşı ve diğer önemli hadiseler hakkında önemli raporlar hazırladı. Bu çalışma Dupré'nin yazışmalarından hareketle konsolosun Trabzon'daki durumuna ve faaliyetlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pierre Dupré, Karadeniz, Trabzon, Fransız Konsolosluğu, 19. Yüzyıl.

THE EARLY PERIOD OF THE FRENCH IN TRABZON: PIERRE JÉRÔME DUPRÉ 'S CONSULATE (1803-1820)

ABSTRACT

Pierre Jarôme Dupré who came to Trabzon in 1803 as a trade commissioner resided in the city until his death in 1820. The most important duty of Dupré was to develop and protect the French trade in the consular region and also he would

* Bu çalışma 3-5 Kasım 2014 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen “*The Levantines: Commerce and Diplomacy, 1st International Conference*” konulu Uluslararası Sempozyumda verilen bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, GÜMÜŞHANE. oyilmaz1978@gmail.com

¹ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Sebastiani'ye, Trabzon, 3 Kasım 1807.

observe the local trade and industry and would try to take advantage on behalf of the French interests. Beside this Dupré would observe the Russian policy and follow the developments in the northeast of the Black Sea, Georgia, Erzurum, Kars and Iran. Although Dupré did not meet the French's expectations in seventeen years residence in Trabzon, as a source of intelligence in the civil turmoil in the region, he prepared significant reports about local conflicts, the Ottoman-Russian wars and other important events. Based on Dupré's correspondences, this paper aims to enlighten the situation and activities of the consul in Trabzon.

Keywords: Pierre Dupré, the Black Sea, Trabzon, the French Consulate, 19th century.

Giriş

1789'dan itibaren Fransa'nın Osmanlı ülkesine yaptığı ihracatın oranı beşte iki oranında azalma gösterdi.² Osmanlı-Fransız ilişkilerine asıl darbeyi vuran gelişme ise Napolyon'un Mısır Seferi'ydi. Mısır'daki işgal döneminde (1798-1802) iki ülke arasındaki siyasi münasebetler askıya alındığı gibi Osmanlı- Fransız ticareti durma noktasına geldi. Bu ortamda Mısır'ın boşaltılmasından sonra Fransızların en önemli amacı Osmanlı ülkesindeki eski ayrıcalıklarını yeniden kazanmaktı.

Mısır'ın işgali ile bozulan Osmanlı-Fransız ilişkilerinin düzeltilmesi maksadıyla Fransız hükümeti, Paris Sefiri Esseyid Ali Efendi vasıtası ile bazı teşebbüslerde bulunsa da, Ali Efendi her fırsatta Fransızların Mısır'ı tahliye etmelerini şart koymuştu. Bu süreçte Talleyrand ile Ali Efendi arasında 9 Ekim 1801'de bir ön barış antlaşması imzalanmıştı.³ Bu antlaşma ile Fransa Mısır'ın tahliyesini taahhüt ederek, işgal öncesindeki dostluk ve ilişkileri yeniden ihya etmeyi ve Karadeniz'i Fransız gemilerine açtırmayı istiyordu. Bu maksatla Bonaparte, General Sebastiani'yi İstanbul'a gönderdi. Sebastiani'ye⁴ verilen talimatlarda Fransa'nın Hindistan yolu üzerindeki nüfuzunu yayarak ticaretini geliştirmesi gerektiği ifade ediliyordu.⁵ Bunun yanında Rusya ve

² 1787-1789 yıllarında Fransızların Osmanlı ülkesine ihracatı 39,9 ve ithalatı 19,5 milyon frank iken bu rakamlar 1797-1799 arasında ise ihracatta 5,2; ithalatta ise 3,8 milyon franka düşmüştür. Bkz. Emile Levasseur, *Histoire du commerce de la France*, vol. II, de 1789 a nos jours (Paris, Rousseau 1912), 19; M. A. Ubucini, *Lettres sur la Turquie* (Paris: Librairie Militaire de j. Dumaine, 1853), 404-405; Michelle Raccagni, "The French Economic Interests in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies* 11/3 (1980), 342.

³ Maurice Herbette, *Une ambassade turque sous le Directoire* (Paris, Perrin et cie 1902), s. 248-284.

⁴ Sebastiani'nin İstanbul'daki görevi için bkz. Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Çev. Hür Güldü, İstanbul 2008, s. 473-474; P. Coquelle, "La Mission de Sébastiani à Constantinople en 1801", *Revue d'Histoire Diplomatique* 17 (1903), s. 438-455; J.-L. Bacqué-Grammont ve diğ., *Representants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul Éditions Isis 1991, s. 48-49.

⁵ Bacqué-Grammont et all., *Representants Permanents de la France en Turquie*, s. 48-49.

İngiltere'ye karşı güçlü bir Türkiye'nin, Fransa'nın yararına olacağı ifade edilmekteydi.⁶ Hatta Osmanlı-Fransız barış antlaşmasını müzakere etmek üzere Fransa'ya gönderilen Murahhas Galib Efendi, Fransızların Karadeniz'de ticaret yapması konusundaki ısrarına tanık olmuştu. Galib Efendi, Babiâli'nin onayına sunulması gereken bu talebe Rusya'nın muhalefet edeceğini ifade etmişti. Galip Efendi'nin Fransa'nın taleplerine ilişkin raporları İstanbul'a ulaşınca, Fransızların bu talebi incelenmiş ve Fransa'yı gücendirmemek ve bir an önce barış antlaşması yapmak için bu ticaret hakkının Fransa'ya da tanınmasına karar verildi.⁷ İstanbul'dan gelen bu talimatlar doğrultusunda Galip Efendi ile Talleyrand arasında 25 Haziran 1802'de Paris Antlaşması imzalanmış ve bu şekilde Karadeniz'de Fransız konsolosluklarının tesis edilmesi için de gerekli zemin hazırlanmıştır.⁸

1802 Anlaşması sonrasında Fransız dışişleri, Karadeniz'de yeni konsolosluklar tesis etme yönünde adımlar atsa da asıl uğraşı Levant'taki diplomatik temsilciliklerinin yeniden organize edilmesiydi. Bu bakımdan ihtilalden 1803 yılına kadar devam edecek olan bir dönemde Fransa'nın dünyanın değişik bölgelerindeki konsoloslukları zor bir dönem geçirse de özellikle Levant'takiler Mısır Seferi'nin sonuçlarını daha dramatik bir şekilde hissetti. Zira kesilen diplomatik münasebetler sonucunda Babiâli'nin emriyle konsolosluklar ve diğer Fransızlar tutuklanmış ve mallarına ihtiyati olarak el konulmuştu.⁹ Paris Antlaşması'ndan sonra Général Brune'ün İstanbul elçiliğindeki faaliyetlerinden biri de Mısır Seferi'nden sonra oldukça zor durumda kalan limanlardaki konsoloslukların yeniden organize edilmesiydi. Bu da Directoire Dönemi'nde uygulamaya konulan bir plana göre gerçekleştirildi. Bu plan çerçevesinde Karadeniz kıyılarında sekiz yeni konsolosluk tesis edildi. Bunların arasında Rus topraklarında yer alan Odesa ve Sivastopol'ü saymazsak Avrupa'da Tuna'daki prenslikler ve Rus İmparatorluğu arasında yardımcı bir yer olarak Yaş genel bir konsolosluğa yükseltildi. Bükreş de bir alt komiserlik haline getirildi. Bunun dışında Varna ve Kalas'ta birer konsolosluk tesis edildi. Anadolu sahillerinde ise, Sinop merkezli olmak üzere Ereğli ve Trabzon'da konsolosluklar oluşturuldu.¹⁰

⁶ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999, s. 315-327.

⁷ Soysal, *Türk Fransız Diploması Münasebetleri*, s. 332-334.

⁸ Anlaşmanın ikinci maddesi ile Karadeniz'de serbestçe ticaret hakkı kazanan Fransa üçüncü madde ile de bu ticaretin koruyucusu ve uygulayıcıları olarak ticari çıkarları için gerekli gördüğü yerlere görevliler veya ticari komiserlikler kurma hakkı kazanıyordu. 6 Messidor An 10/25 Haziran 1802 tarihli Fransız-Osmanlı Antlaşması için bkz. Compté de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, Paris Ernest Leroux 1877, s. 523-537.

⁹ Jean Baillou, (Ed.), *Les Affaires étrangères et le corps diplomatique français, De l'Ancien Régime au Second Empire*, Tome I, Paris Editions du C.N.R.S., 1984, s. 394.

¹⁰ "Les Affaires étrangères et le corps diplomatique français", s. 398-399.

Fransızların konsolosluk açacakları yerin seçiminde genel olarak *genel konsolos* (consulat général) ve *konsoloslar*, elçilerin imparatorluğun başkentinde ikamet etmesi gibi valilerin yerleşik olduğu vilayet merkezlerinde ikamet etmeyi tercih etmekteydiler. Bununla birlikte bu kural bölge ticaretinin gerekleri doğrultusunda bazen vilayet merkezinin uzağında da olabiliyordu. Fakat genel olarak konsoloslar, liman şehirlerinde yerleşik bulunuyorlardı.¹¹ Bu bağlamda Fransızların Güney Karadeniz'deki temsilciliklerini bu şekilde Sinop merkezli tesis etmeleri 19. yüzyılın koşullarına uygun bir tercih değildi. Trabzon, İran ile Karadeniz arasında bir transit ticaret merkeziyken, Sinop ve Ereğli eski dönemlerdeki önemlerinin oldukça uzağındaydı.¹²

Fransızların Karadeniz'deki ticaret teşebbüsleri daha eskiye gitmektedir. 18. yüzyılda hazırlanan pek çok değişik proje arasında İngiltere'ye karşı yeni ticari sahalar oluşturma ve buralardan ucuz hammadde temin etmeye yönelik olanlar vardı. İşte bu projeler için Osmanlı ülkesi ve özellikle de Karadeniz, Fransız ticari beklentilerinin çok yüksek olduğu bir yerdi. Karadeniz'de ticaret hakkı elde edebilmek için XIV. Louis'den Fransız Devrimi'ne kadar Fransız diplomat, seyyah ve tüccarlar pek çok girişimde bulundu. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Rusların Karadeniz'de ticaret ve seyir yapma hakkı kazanması da Fransızlara bu yönde umut vaat ettiği gibi endişeler de yaratmıştı. Özellikle Kırım, devrim öncesi dönemde Fransa-Karadeniz ilişkilerinin odak noktası haline geldi. Bu dönemdeki Kırım merkezli girişimler 19. yüzyılda daha büyük bir ivme kazanan Karadeniz'deki Fransız varlığının da temellerini teşkil etti.¹³ Rusların Karadeniz'de ticaret yapma hakkı kazanması ve bu hakkın 1784 yılında Avusturya'ya da verilmesi diğer batılı devletlerin dikkatini çekti. Bu maksatla de önce Saint Priest arkasından Choiseul-Guaffier aynı hakları elde edebilmek için Fransız hariciyesinden Babîali nezdinde girişimde bulunma konusunda talimat almıştı. Fakat Fransa ile Karadeniz arasındaki ticaret sadece Kerson'daki Fransız ticareti ile sınırlı kaldı.¹⁴ Fransız Devrimi ve arkasından Fransa'nın Mısır'ı işgali, Fransa'nın Karadeniz'de ticaret yapabilmek için daha önceki tüm hamlelerini de durdurdu. Bunun yanında Rusya Yaş Antlaşması ile Karadeniz'deki topraklarını genişletirken Fransa'ya karşı Osmanlı-Rus ittifakı döneminde de Rus gemileri boğazları

¹¹ Amaury Faivre d'Arcier, *Les oubliés de la liberté. Négociants, consuls et missionnaires français au Levant pendant la Révolution (1784-1798)*, Paris-Bruxelles Peter Lang 2007, s. 64.

¹² Faruk Bilici, "La France et la mer Noire sous le Consulat et l'Empire: «la porte du harem ouverte», içinde *Méditerranée, Moyen-Orient: deux siècles de relations internationales, recherches en hommages à Jacques Thobie*, dir. W. Arbid ve diğerleri, Paris L'Harmattan 2003, s.60.

¹³ Bu konuda bkz. Faruk Bilici, *La politique française en mer Noire (1747-1789): vicissitudes d'une implantation*, İstanbul Isis Pres 1992.

¹⁴ Pierre Duparc, *Le Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, Turquie*, Tome XXIX, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 1969, s. XXIV-XXV.

serbestçe geçme hakkına sahipti. Daha sonra bu hakkın Fransızlara da tanınması Rusların hoşlanmadığı bir gelişme oldu. Rusya, Fransa'nın Karadeniz'deki ekonomik ve politik rekabetine şüphe ile yaklaşmaktaydı. Rus çarı bir Rus gölü olarak gördüğü Karadeniz'deki Fransız varlığını kendi haklarına karşı bir ihlal olarak algılıyordu. Bu nedenle İstanbul'daki Rus Elçisi Italinski Karadeniz'e açılmak isteyen Fransız gemilerini engellemek için elinden geleni yaptı.¹⁵ Nitekim aynı politika Sinop'ta Fourcade'ın, Trabzon'da da Dupré'nin karşısına da çıkmakta gecikmeyecektir. Sinop'ta Rus Konsolosu Konuchenco'nun entrikaları özellikle konsoloslüğünün ilk dönemlerinde Fourcade'ı zor durumda bıraktığı gibi¹⁶ Trabzon'da Rus tehdidi bu kez Fransız kökenli Roubaud ile Dupré'nin karşısına çıkmıştır. Bu bakımdan Fransız Dışişleri'nin Güney Karadeniz'deki bu konsolosluk tercihlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun güncel koşulları ile uyuşmadığı çok geçmeden ortaya çıktı. Zira sadece imparatorluğun dış ilişkilerindeki dalgalanmalar değil dâhili idaresindeki bir bunalım dönemi de özellikle Güney Karadeniz'deki yeni konsoloslukları en çok etkileyen koşullar oldu. Bunların yanında Fransa bu yerel koşulları ve belki de en önemlisi Karadeniz'de kendinden başka bir güç istemeyen Rusya'nın politikalarını da hesaba katmak zorundaydı.

Bu çalışmanın konusunu 1803-1820 yılları arasında Trabzon'da kalan Dupré'nin konsolosluğu oluşturmaktadır. Konuya ilişkin mevcut literatür açısından bakıldığında, Dupré'nin Trabzon konsolosluğuna ilişkin bazı öncü çalışmaların olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dupré'nin konsolosluğu ilk defa Deherain'in Güney Karadeniz'deki Fransız konsolosluklarını incelediği uzun makalesinde mevzubahis olmuştur.¹⁷ Fakat bu çalışma büyük oranda Fourcade'ın Sinop konsolosunu incelemektedir. Faruk Bilici'nin Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde Fransa'nın Karadeniz'deki faaliyetlerini¹⁸ ve yine aynı yazarın Trabzon'daki Fransız konsoloslüğünün ilk dönemlerini incelediği makalesi¹⁹ konumuza ilişkin önemli kaynaklardır. Fakat Dupré'nin 17 senelik konsolosluğu ve bu süreye ilişkin arşiv kaynaklarının zenginliği göz önüne alındığında hem Deherain'in hem de Bilici'nin çalışmalarının dar kapsamlı, ancak ön açıcı çalışmalar oldukları anlaşılabilir.

Çalışmanın temel kaynakları Archives du ministère des Affaires étrangères/ Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinin (Fransa) Paris (La Courneuve) ve Nantes'teki arşiv merkezlerinde yer alan belge koleksiyonlarıdır. Dupré'nin

¹⁵ Bilici, "La France et la Mer Noire", s. 58.

¹⁶ Bu konuda Fourcade'ın Sinop konsolosluğunu için bkz. Özgür Yılmaz, "Güney Karadeniz'de Yeni Fransız Politikası: Pascal Fourcade ve Sinop Konsolosluğu (1803-1809)", *Cahiers Balkaniques*, 42 (2014), s. 223-268.

¹⁷ Henri Deherain, "Les premiers consuls de France sur la côte septentrionale de l'Anatolie", *Revue de l'histoire des colonies françaises*, 17 (1924), s. 301-380.

¹⁸ Bilici, "La France et la Mer Noire", s. 55-92.

¹⁹ Faruk Bilici, "XIX. Yüzyılın Başlarında Trabzon'daki Fransız Konsolosluğu: Paris'in Asya Kapısı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3 (2007), s. 35-47.

Trabzon'daki on yedi yılına ilişkin olarak Paris'teki merkezde yer alan "Correspondance consulaire et commerciale" tasnifi altında Trabzon'a ait biri 1801-1811 ve diğeri de 1811-1824 yıllarını kapsayan iki dosya yer almaktadır.²⁰ Fakat Bilici'nin de çalışmalarına kaynaklık eden bu tasniflerin bu on yedi sene için yeterli olduklarını söylemek zordur. Bundan dolayı yine Dışişleri Bakanlığı'nın Nantes'daki arşiv merkezinde, *Centre des Archives diplomatiques de Nantes*, yer alan tasniflerin de sahip oldukları zenginlik açısından dikkate alınması gerekir. Burada ilk olarak bahsetmemiz gereken tasnif 1947 yılına kadar Trabzon'da açık kalan Fransız konsolosluğunun konsolosluk arşivi "Archives des postes" tasnifindeki "Trébizonde" kısmıdır. Burada yer alan 103 dosyadan 1-7 arasındaki ve 47, 49, 50, 57 ve 58 numaralı olanlar Dupré'nin resmi yazışmalarını içermektedir. Fakat bu dosyalar büyük oranda konsolosluğun iç bürokrasisinin bir ürünü olarak elçilik ve dışişleri bakanlığı ile yapılan yazışmaların suretlerini içermektedirler. Bu bakımdan yukarıda bahsettiğimiz tasnifteki belgelerin birer kopyaları niteliğindedir. Bunun yanında aynı tasnifte yer alan 60 numaralı dosya elçilikten Dupré'ye gelen genelgeleri içermesi açısından zaman zaman başvurduğumuz belgeleri içerir.²¹ Bunların yanında aynı arşiv merkezinde yer alan *Constantinople*, yani elçilik arşivinde yer alan ve konsolosluklar ile elçilik arasındaki yazışmaları ihtiva eden *Série D* tasnifindeki "Correspondance avec le poste de Trébizonde" adlı dosyaların 1803-1814 yıllarını kapsayan ilki ve 1814-1825 yıllarını kapsayan ikincisi en ayrıntılı belgeleri bulabileceğimiz tasniftir.²² Constantinople tasnifinde yer alan *Série B* alt tasnifinde ise Dupré'nin bazı özel raporlarını bulmak mümkündür.²³ Bu çalışma, bahsetmiş olduğumuz bu kaynaklardan hareketle Dupré'nin Trabzon'daki konsolosluğunun nasıl bir ortamda tesis edilmeye çalışıldığını, Dupré'nin karşılaştığı zorluklar çerçevesinde inceleyerek bu on yedi senelik görevin Fransızlar için neticelerini ve Dupré'nin konsolosluğun Trabzon tarihi için ortaya çıkardığı kaynakların önemini ortaya koyma amacındadır.

1-Pierre Jarôme Dupré ve Trabzon Misyonu

Fransızların Trabzon'daki beklentilerini gerçekleştirmek için Pierre Jarôme Dupré'nin uygun bir diplomatik kariyeri olduğu görülmektedir. Carcassonne'da doğan Dupré 1785'te J. B. Lasale ile Toulon'daki tersane için kullanılmak üzere Arnavutluk'tan kereste tedarik etmekle görevlendirilmiş ve Arnavutluk'ta bir kereste ticarethanesi kurmuştu.²⁴ Dupré daha sonra Fransızların Yunan adaları ile ilgilendikleri *Directoire* döneminde Fransız

²⁰ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1-2, (1801-1824).

²¹ AMAE, CADN, APD, Trébizonde, (An XI-1948).

²² AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, s.1-2.

²³ AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série B, 86, "Notes et Lettres de Andreossy (1812-1814)".

²⁴ Deherain, « Les premiers consuls », 372; Bilici, "La France et la mer Noire", s. 65-66.

Devrim Takvimi'ne göre II. Yıldı (1794-1795), İstanbul'daki Fransız Elçisi Descorches tarafından Arta'ya görevlendirildi. Burada Fransa ile Tepedelenli Ali Paşa arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynadı. Daha sonra bu süreçte icra ettiği faydalı hizmetler sayesinde General Gentili tarafından komiser olarak Treviza ve Vonizza'ya atandı. Fakat savaşın neden olduğu anarşi ortamında tüm birikimini kaybetti ve Korfu'ya sığındı. Korfu'nun teslim olmasından sonra Fransa'ya döndü. Bu ticari geçmişinden dolayı Dupré, Bonapart tarafından 1802'de Trabzon'a yardımcı komiser tayin edildi.²⁵

Sinop'a tayin edilen Pascal Fourcade, Ereğli'ye tayin edilen Louis Allier ve Trabzon'a tayin edilen Pierre Dupré 2 Aralık 1802'de Toulon'dan Elçi General Brune ile yola çıktı ve Fransız görevlilerini taşıyan gemi 6 Ocak 1803'te İstanbul'a vardı.²⁶ Fakat Babıâli, Fransızların Sinop dışında hiçbir konsolosun olmadığı bu limanlara gitmelerine hemen izin vermedi. Bu üç konsolosun Babıâli'den gerekli izinleri alabilmek ve görev yerlerine gitmek için 1803'ün güzünü beklemeleri gerekti.²⁷ Allier 13 Ekim'de Ereğli'ye;²⁸ Dupré de Eylül'ün sonlarında İstanbul'dan hareketle 11 Ekim'de Akçaabat Limanı'na ulaştı.²⁹ Fourcade ise 9 Ekim'de İstanbul'dan hareket ederek 14 Ekim'de Sinop'a vardı.³⁰ Bu konsoloslar içinde en iyi karşılanan Fourcade oldu. Ereğli'de Allier şehrin idarecisi olan İbrahim Bey tarafından hiç iyi karşılanmadı ve neredeyse tutuklu olarak kaldığı Ereğli'den 1803'ün Aralık ayında ilk Rus gemisi ile İstanbul'a kaçtı ve Ereğli'deki konsolosluk neredeyse hiç çalışmadan kapatılmış oldu.³¹ İleride de görüleceği gibi Dupré de eyalet merkezi olan Trabzon'da uzun süre kabul görmeyi bekledi.

Karadeniz'in değişik limanlarına atanan bu konsolosların en önemli görevleri Fransa'nın çıkarlarını ve Fransız ticaretini korumaktı. Bu itibarla Napolyon bu görevlilere özel bir ilgi gösteriyordu. Bu konsolosların askeri, diplomatik ve denizcilikle ilgili aracı bir rolleri de bulunuyordu. Sinop'ta Fourcade Karadeniz'in Anadolu sahillerinde Rusya'nın faaliyetlerini, burada Çapanoğulları ile Canikliler arasındaki mücadeleyi gözeteleyecek, Trabzon'daki konsolos Dupré ise, özellikle Karadeniz'in kuzeydoğusu, Gürcistan, Erzurum, Kars ve İran'daki gelişmeleri takip edecekti. Elçi Brune'un tüm Levant'taki ve Karadeniz'deki yeni konsoloslara hitaben yazdığı genelge

²⁵ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Maubourg'a, Trabzon, 19 Mart 1812.

²⁶ Fransız heyetinin İstanbul'a yolculuğu için bkz. Deherain, "*Les premiers consuls*", s. 305-312.

²⁷ *AMAE, CADC*, CCC, Sinope, Fourcade'dan Talleyrant'a, Sinop, 1 Prairial An12/21 Mayıs 1804.

²⁸ Deherain, "*Les premiers consuls*", s. 315.

²⁹ *AMAE, CADC*, CCC, Trébizonde, 1, Trabzon, 20 Vendémiaire An 12/13 Ekim 1803.

³⁰ Deherain, Fourcade'ın Sinop'a varışını 1803'ün yazı olarak nitelese de konsolosun raporlarından 9 Ekim 1803'te İstanbul'dan ayrıldığı anlaşılmaktadır. *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Sinope, "*Journal de mon voyage de Constantinople à Sinope*".

³¹ Deherain, "*Les premiers consuls*", s. 315-318.

konsolosların görevlerini daha da açıklamaktadır.³² Buna göre konsoloslar Fransa'nın elindeki kapitülasyonlara göre hareket edecekler, sürekli olarak kendisi ile irtibat halinde olacaklar, bütün dikkatlerini buldukları mahallin ticaret ve endüstrisine odaklayarak bu konuda gözlemler yapacak ve bunların Fransız endüstrisi açısından kullanılabilirliğini inceleyeceklerdi. Ayrıca Brune, konsolosların yerel üretim malları ve üretim teknikleri, tarım, ticaret ve denizciliğin niteliği gibi konularda gözlemler yapmalarını ve bu konuda kendisine özel raporlar hazırlamalarını belirtiyordu. Bu ticari misyonun yanında Brune, Dupré'ye Trabzon'daki Katolikler nezdinde de bazı sorumluluklar yükliyordu. Katoliklerin hamisi bir devletin temsilcisi olarak Trabzon'da bunu göstermesi gerektiğini, bu sayede Trabzon Katoliklerinin de bir hami kazandığını ve Katolikler hakkında kendisini sürekli bilgilendirmesini beyan etmekteydi.³³

Daha İstanbul'dayken bu talimatları alan Dupré'nin Trabzon'a olan yolculuğu ve görevi hakkında bazı ön hazırlıklar yaptığını görmekteyiz. İstanbul'dayken Dışişleri Bakanı Talleyrand'a gönderdiği raporlarda İstanbul'da yerleşik Fransız tüccarların Trabzon'da konsolos olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirirken Trabzon'un Fransız ticareti için sahip olduğu değerler hakkında bilgi veriyordu. Trabzon'un bilhassa orman kaynakları, yün, ceviz, zırnık, küçük ve büyükbaş hayvan derisi bakımından zengin bir alana sahip olduğunu belirten Dupré'nin özellikle üzerinde durduğu konu ise şehrin İran ve Hindistan ile yapılacak olan ticaretteki konumuydu. Halep yolunun dışında bu iki büyük merkezi imparatorluğun diğer bölgelerine bağlayan Erzurum'un sahip olduğu konumu da vurgulayan Dupré daha İstanbul'dayken mutlaka bu ticaret yolunda incelemeler yapabilmek için Erzurum'a gitmesi gerektiğini belirtiyordu.³⁴ Dupré Karadeniz'in kuzey kıyılarında Odessa ve Taganrog'un da önemli hububat merkezleri olmaları itibarıyla Fransız gemilerine önemli bir iş kapısı aralayacağını ve Orleans'ta üretilen kasket gibi bazı ürünleri Trabzon piyasasına taşıyacağını da belirtiyordu. Aslında Trabzon'a gelmeden önce Dupré şehirde karşılaşacak olduğu zorluklara ilişkin öngörüler de yapıyordu. Görevlendirilmiş oldukları "barbar" yerlerde o zaman kadar hiçbir Frankın görülmediğini dile getiren konsolos, Trabzon'da yerleşmenin zor olacağını; zira üç tuğlu bir paşa tarafından idare edilen Trabzon'da sadece paşa ile iyi ilişkiler kurmanın yetersiz olduğunu; derebeyi olarak nitelendirdiği âyanlarla da yakın ilişkiler kurmanın gerekli olduğunu belirtiyordu. Bundan dolayı Dupré hem harcamaları hem de ilişkileri en üst seviyede tutmak için etkili bir tercüman bulması gerektiğini de söylemekteydi. Daha sonra tercü-

³² AMAE, CADN, APD, Trébizonde, 60, Brune'dan Dupré'ye, İstanbul, 16 Pluviôse 11/5 Şubat 1803.

³³ AMAE, CADN, APD, Trébizonde, 60, Brune'dan Dupré'ye, İstanbul, 12 Fruditor 11/30 Ağustos 1803.

³⁴ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, İstanbul, 23 Ventôse 11/ 4 Mart 1803.

man konusunda Ermeni Hekek'e karar verse de reayadan birinin tercüman olmasının doğuracağı sakıncaları dile getirerek Lazar Roustan'ı bakana bildirmişti.³⁵

İstanbul'da gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Trabzon'a seyahatin nasıl yapılacağı konusunda bir karar alındı. Aslında Dupré Trabzon'a gitmek için Ünye'ye kadar deniz yolunu kullanacağını; burada Trabzon Valisi Tayyar Paşa ile görüştüktan sonra Trabzon'a kadar olan sahillere hakkında incelemeler yapmak için kara yolu ile Trabzon'a gideceğini belirtiyordu. Ancak daha sonraki yazışmalarından anladığımız kadarıyla Dupré İstanbul'da geçirmiş olduğu bir kaza nedeniyle ata binemeyecek bir hale gelince deniz yolundan başka alternatifi kalmadı. Ayrıca Tayyar Paşa'nın Erzurum Valisi Gürcü Osman Paşa'ya karşı mücadele için Sinop dışında olması da Sinop ziyaretini faydasız bir hale getirmişti. Nitekim Babıâli'den gerekli olan izinler alındıktan sonra Dupré maiyetiyle birlikte 23 Eylül'de İstanbul'dan yola çıktı. Fransız malları ile yüklü St. Tropez adlı gemide Dil Oğlanı Joannin, Dupré'nin oğlu Adrien, Tercüman Lazar Roustan ve Fransız tüccar A. Bridel yer alıyordu. Joannin'in bu heyette olması oldukça önemliydi. Elçi Brune, Dupré'ye, Joannin'in bu seyahat vasıtası ile Karadeniz limanlarına dair coğrafi gözlemler yapmak üzere görevlendirildiği ve ona gerekli yardımları yapması gerektiğini belirtiyordu.³⁶ Dupré de Joannin'in Karadeniz sahilleri hakkında düzenledi haritalar ile pek çok yanlış düzelttiğini de belirtiyordu. Öyle ki Joannin bu seyahatten sonra elçinin bu talimatları doğrultusunda Karadeniz'in pek çok noktasında önemli incelemeler yaptı. Hatta Dupré ile olan Trabzon yolcuğuna dair raporlar hazırladı.³⁷ Fransızları taşıyan St. Tropez 11 Ekim 1803'te Trabzon'un kış limanı olan Akçaabat'a ulaştı. Fakat Dupré gelir gelmez burada istemediği bir manzara ile karşılaştı. Tercümanı Roustan'ı Trabzon Mütesellimi Memiş Ağa'ya gönderdi ve hem yerleşebileceği bir ev hem de resmi kabulü için izin istedi. Fakat Memiş Ağa, Tayyar Paşa'dan bu konuda gelecek cevabı almadan konsolosu kabul edemeyeceğini belirterek Dupré'ye Akçaabat'ın bir köyünde ikamet edeceği bir ev tahsis etti.³⁸ Böylece Tayyar Paşa'nın cevabı gelene kadar Dupré on beş gün kadar burada kaldı. Bu sırada tüccar Bridel ve Joannin de Trabzon'a giderek incelemeler yaptı. Fakat hem Dupré Akçaabat'ta hem de Bridel ve Joannin şehirde yerli halk tarafından iyi bir şekilde karşılanmadı. Daha da kötüsü bu muamelenin ilerde Dupré'nin karşısına pek çok defa çıkacak olmasıydı. Çok geçmeden Tayyar Paşa'dan

³⁵ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, İstanbul, 3 Germinal 11/ 24 Mart 1803.

³⁶ AMAE, CADN, APD, Trébizonde, 60, Brune'dan Dupré'ye, İstanbul, 17 Fructidor 11/3 Eylül 1803.

³⁷ Bu rapor için bkz. Dupre'nin İstanbul'dan Trabzon'a yolculuğu hakkında bkz. Henri Cordier, "Voyage de Pierre Dupré de Constantinople à Trébizonde, 1803", *Bulletin de la Section de Géographie*, 32 (1917), s.256-264; Bilici, "Fransız Konsolosluğu", s. 41.

³⁸ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Akçaabat, 20 Vendemiaire 11/ 13 Ekim 1803.

beklenen cevabın gelmesiyle Dupré'nin şehre gelmesine de izin çıktı; fakat kendisine birden çok maliki olan çok kötü bir ev tahsis edildiğini gördü.³⁹ Asıl önemlisi Dupré'nin, Memiş Ağa tarafından karşılanması oldu. Konsolos daha bu ilk karşılaşmada ilerde karşılaşacağı zorlukları anlamaya başladı. Kendilerini düşman gibi gören Türklerin, Fransızları tanıdıkça elde edecekleri kazancı da anlayacaklarına dair büyük beklentileri dile getirmekten geri durmadı. Memiş Ağa'nın eski isyancı âyanlardan biri olduğunu ve Trabzon halkının ise diğer yerlere benzemediğini söyleyen Dupré bir konsolosluk geleneği olarak Trabzon'da edindiği ilk izlenimlerden hareketle şehir hakkında ayrıntılı raporlar hazırladı.

Dupré'nin Trabzon hakkındaki ilk izlenimleri şehrin 19. yüzyılın başlarındaki durumunu anlamamız açısından oldukça kıymetlidir. Ticari bir komiser olarak Dupré'nin en çok ihtiyacı olan şey şehrin her açıdan tanınmasıydı. Trabzon'un evlerinden, şehirdeki cemaatlerden bahsetmenin yanında konsolosun asıl eğildiği konu şehrin ticari potansiyeliydi. Dupré, Trabzon'un kervanlarla Erzurum, Halep, Bağdat, Diyarbakır İran ve Gürcistan'dan gelerek İstanbul'a; aynı şekilde İstanbul ve Kırım'dan gelerek Erzurum taraflarına gidecek mallar için bir antrepo olduğunu yazmaktaydı. Erzurum'da ortakları olan Türk ve Ermeni tüccarların Trabzon-Kırım arasındaki ticareti yürüttüğü ve İstanbul'a mal sevkiyatı yaptıklarını belirten konsolos Trabzon'da bakır ve kurşun madenlerinin arındırıldığını da belirtmektedir.⁴⁰ Dupré'nin 24 Aralık tarihli raporu ise Trabzon hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunar. Daha önceki raporlarında şehirde sürekli olarak görülen iç çatışmaların evlerin mimarilerine bile yansıdığını, evlerin caddeyle kalın ve yüksek duvarlarla ayrıldığını belirten Dupré, şehrin doğu ve batı varoşlarında yer alan evlerin ise bahçeli olduğunu, bu bahçelerde limon ve portakal ağaçlarının yetiştiğinden bahsetmektedir. Şehrin nüfusu 2.000'i Rum, 1.500 Ermeni ev çok az da Katolik olmak üzere 16.000 kişidir. Şehre gelir gelmez karşılaştığı gibi, şehir valinin atadığı bir mütesellimin kontrolündedir. Bunun dışında şehirde kadı, yeniçeri ağası ve Babîâli tarafından atanan bir dizdâr olsa da konsolosa göre gerçek iktidarı elinde bulunduranlar derebeyi dediği âyanlardır. Şehirde endüstriyel bir nitelik taşıyan iki iş kolu olarak konsolos İstanbul'da büyük bir pazarı olan keten bezi üretimine ve büyük oranda ihraç edilen bakır işlemeciliğine değinmektedir. Bunların dışında yerel tüketime zar zor yeten yağ ve mısıra karşın beyaz fasulye, ceviz, fındık ve diğer meyveler İstanbul ve Kırım tarafına kayda değer bir ihracata yapılmasına imkân tanımaktadır. Nardenk denilen yerli şarap

³⁹ 1834'te yayınladığı seyahatnamesinde Victor Fontanier, Dupré'nin Trabzon'da karşılaştığı zorluklara ve duruşuna özellikle değinir. Bkz. Victor Fontanier, *Voyages en Orient, entreprises par ordre du gouvernement français de 1830 à 1833, deuxième voyage en Anatolie*, Paris Libraire de Dumont 1834, s. 85-90.

⁴⁰ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde*, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 12 Brumaire 12/25 Ekim 1803.

Kırım'a ve özellikle de Taganrog'a ihraç edilen bir diğer üründü. Bu ihraç ürünlerine karşılık şehrin 16 bin kişilik nüfusu ile Trabzon'un ithalat açısından önemsiz olduğunu; buna karşın Doğu Anadolu'nun en önemli merkezi Erzurum'u besleyen bir liman görevi gördüğünü, hatta Kırım-Trabzon hattındaki kabotaj ticaretini besleyen en önemli kaynağın Erzurum olduğunu belirtiyordu. Dupré'nin en çok yakındığı konu da bizzat Trabzon'a gelirken şahit olduğu gibi, şehrin ulaşım imkânlarıydı. Konsolos bu konuda şu tespitleri yapmaktaydı:⁴¹

“Üzüntü vericidir ki Trabzon'da küçük gemiler için bile hiçbir liman (port) yoktur. Gemiler geldiklerinde açıkta demirlerler. Trabzon'da iki liman (rade, demirleme yeri) vardır ve bunlardan biri şehrin batısında Platana'dadır. Burası da kuzeybatıdan esen rüzgârlara açık olsa da mevsimin sonlarında ve kışın gemiler demirmek için buraya gider. Diğer liman ise şehrin ucundaki Çömlekçi limanıdır ve burası batı ve kuzeybatıdan esen rüzgârlara açıktır. Gemiler mevsimin müsait olduğu zamanlarda burada demirler.”

Dupré Trabzon'daki ilk günlerinde fırsat buldukça şehri ve çevresini tanımak için gezilere çıkıyor ve ticari meseleler hakkında faydalı olabilecek bilgiler derlemeye çalışıyordu. Ne var ki konsolos ve maiyetindeki Fransızlar Trabzon'a geldikten sonra ciddi sorunlar ile karşılaşmaya başladı. Konsolosa tahsis edilen ev bir yana Dupré'nin neredeyse rapor etmekte zorlandığı sık sık mütesellim değişiklikleri oldu. Memiş Ağa'nın yerine Tayyar Paşa'nın Karahisarışarki'den gönderdiği Ali Bey mütesellim tayin edildi. Nitekim Dupré'nin yerel idareciler ile sağlam biri bağ kuramamasının en önemli nedeni valilerin sürekli olarak eyalet merkezinin dışında oldukları Trabzon'un sık sık mütesellim değişikliklerine sahne olmasıydı. Trabzon'daki sıkıntılardan Fransız tüccar Bridel ve tercüman Roustan da nasibini aldı. Gümrük meşalesinden dolayı gümrükçüler ve Fransızlar arasında kavga çıktı ve bu kavgada Roustan yaralandı. Hatta bu konuda Rustan'ın Mütesellim Ali Bey nezdinde yaptığı girişim istenilen karşılığı bulamadı ve Ali Bey'in silahına başvurması Trabzon'da Dupré ile idarenin ilişkilerinin kopmasına neden oldu.⁴² Konsolosun yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte konsolosluğun açıldığını gösteren en önemli işaret olarak konsolosluk binasına Fransız bayrağının çekilememesi Dupré'yi oldukça rahatsız etmişti. Bu konuda Erzurum'da bulunan Tayyar Paşa'ya da mektupla şikâyetlerini bildirdi. Tayyar Paşa, konsolosun biraz daha sabrederek Trabzon halkının dostluğunu kazanması

⁴¹ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 2 Nivose 12/24 Aralık 1803.*

⁴² *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Brune'a, Trabzon, 15 Brumaire 12/28 Ekim 1803.*

gerektiğini belirten bir karşılık ile Dupré'yi rahatlatmıştı.⁴³ Tüccar Bridel Trabzon'daki başarısız denemeden sonra elindeki malları satmak için Erzurum'a gitmiş ve burada da hiç beklemediği zorluklarla karşılaşmıştı. Bu sırada Trabzon'da bir mütesellim değişikliği daha oldu ve yine Tayyar Paşa'nın adamlarından olan Hasan Ağa mütesellimliğe getirildi. Çok geçmeden Hasan Ağa, Dupré'yi kabul ederek Tayyar Paşa'nın Fransız bayrağının konsolosluk binasına çekileceğine ve Erzurum'a yapmayı düşündüğü seyahate dair buyruğundan bahsetti. Dupré, Hasan Ağa'nın sıcak yaklaşımından öylesine etkilenmiştir ki Elçi Brune'dan, Hasan Ağa'nın görev süresinin uzatılması için aracı olması ricasında bile bulundu.⁴⁴ Çok geçmeden 29 Nisan'da Fransız bayrağı altı pare top atışı eşliğinde konsolosluk binasına çekildi. Trabzon'da Fransızlar için sorunlar devam etse de konsoloslüğün resmi açılışını simgeleyen bu hamle ile Dupré için sıranın İstanbul'dan beri planladığı Erzurum ziyaretine geldiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Tayyar Paşa'dan adlı olumlu mektuplar ve Erzurum seyahatine izin vermesi Dupré için ertelenmeyecek bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Ne de olsa Sinop'taki amiri Fourcade gibi Dupré'nin de planlarının merkezinde Tayyar Paşa'nın idaresi altında Fransızların kolaylıkla projelerini gerçekleştirebilecekleri bir eyalet yer alıyordu.

2-Planların Odağı: Tayyar Paşa ile İlişkiler

Fourcade'ın Sinop konsoloslüğünde da görüldüğü gibi Fransızların güney Karadeniz sahillerindeki planlarının bağlı olduğu en önemli kriterlerden biri eyaletin idaresinin düzenli ve sürekli olmasıydı.⁴⁵ Bu bakımdan Tayyar Paşa'nın idaresi altında Fransız konsoloslar planlarını rahatlıkla gerçekleştirebileceklerini öngörüyor ve Tayyar Paşa'nın himayesine mazhar olmak için her türlü vasıtayı kullanmaya çalışıyorlardı. Özellikle genel komiserliğin merkezi olan Sinop'ta Fourcade'ın raporlarında gördüğümüz gibi konsolosun en büyük amacı Tayyar Paşa'nın güvenini kazanıp, onu, hâkimiyeti altındaki bölgeler ile Fransa arasında yapılacak doğrudan bir ticarete ikna etmektir. Zira Tayyar Paşa Fourcade'ın tüm planlarının merkezinde yer alıyordu. Ona göre küçük ağalık rejimi ticarete uygun değildi ve iş yapacak tek bir liderin olması daha iyiydi.⁴⁶

⁴³ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupre'den Talleyrand'a, Trabzon, 2 Nivose 12/24 Aralık 1803.*

⁴⁴ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Brune'a, Trabzon, 1 Floreal 12/21 Nisan 1804.*

⁴⁵ Bu konuda Fourcade'ın Sinop'taki tespitleri hakkında bkz. Yılmaz, "Sinop Konsolosluğu", s. 243-251.

⁴⁶ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Sinope, Fourcade'dan General Brune'e, Sinop, 17 Frimaire An 13/8 Aralık 1804; Konsolos bu durumu "kendini çıkarlarına göre gümrüğe sahip olmak, alım ve satımı kendine göre yapmak isteyen otuz tiranın arasında ne yapılabilir?" ve "Eğer bu paşanın dostluğunu kazanabilirsek bizim buradaki ticari ilişkilerimiz daha kolay kurulabilir. İmparatorluğun tüm eyaletlerini yakıp yıkan tiranlığa susmuş ve*

Bu tespit yani birden çok güç odağının olması tüm gerçekliği ile Trabzon'da Dupré'nin karşısındaki en önemli engel olacaktır.

Dupré ilk raporlarından itibaren Trabzon ticareti için Erzurum'un sahip olduğu önem hakkında pek çok tespit yapmıştı. Bu bakımdan Erzurum'a yapılacak olan bir seyahat konsolosun başlıca hedefleri arasındaydı. Bu konuda bizzat elçi Brune ve Dışişleri Bakanı Talleyrand'a bahsetmiş ve onların onayını almıştı. Trabzon'da konsolosluğu kurar kurmaz ilk amacının Erzurum gezisi olduğunu söyleyen Dupré bunun başlıca gerekçesini bizzat kendisinin “*bir ticaret mahalli olarak Erzurum'un sunduğu imkânların tespiti*” olarak belirtiyordu. Fakat bu seyahatin, bu süreçte Anadolu'daki iktidarını daha da güçlendirmeye devam eden ve Erzurum'da bulunan Tayyar Paşa ile yakın ilişkiler kurmaya yönelik bir hamle olduğunu anlamak zor değildir.⁴⁷

19. yüzyılın başlarında Kuzey Anadolu'nun hâkimi olarak karşımıza 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Karadeniz'in etkili âyan ailesinden biri olan Caniklizâdelerin son temsilcisi Tayyar Paşa çıkmaktadır. Tayyar Paşa, babası Battal Hüseyin Paşa ile dokuz yıllık Rusya esaretinde kalmıştı. II. Katerina, Battal Hüseyin Paşa'ya Kırım'da zengin topraklar tahsis etmiş; Tayyar Paşa ise bu sürede Rusya'da iyi bir askeri eğitim almıştı. Hatta Battal Paşa'ya tahsis edilen bu topraklar paşanın Kırım'dan ayrılmasından sonra da yine bu ailenin elinde kaldı.⁴⁸ Battal Hüseyin Paşa 1799'da Anadolu'ya döndü ve Trabzon valiliğine getirildi. Fakat iki yıl sonra, 1801'de vefat edince Canikli ailesinin en etkili üyesi olarak geriye Tayyar Paşa kaldı. 1801 yılında Anadolu'ya gelen Tayyar Paşa Samsun-Canik valiliği, Amasya, Merzifon ve Sinop'un muhassıllığı görevine getirildi.⁴⁹ Dupré Trabzon'da konsolosluğu kurmaya çalıştığı sırada Tayyar Paşa da Erzurum'da Gürcü Osman Paşa'ya karşı mücadele veriyordu. Nitekim Tayyar Paşa, Aralık 1803'te isyan eden Gürcü Osman Paşa'yı yenerek Erzurum'a girdi ve Osman Paşa'yı zindana attı. Çok geçmeden de Gürcü Osman Paşa burada öldü.⁵⁰

Erzurum'daki gelişmeleri izleyen Dupré, hem Tayyar Paşa'nın, Osman Paşa'nın yandaşlarına karşı olan mücadelesini sürmesinden hem de yaklaşan kış ve veba salgınından dolayı Erzurum seyahatini ertelemek zorunda kaldı. Tayyar Paşa'nın Erzurum valiliğini de uhdesine aldığı haberi ve Dupré'nin Erzurum'a seyahatine izin veren buyruhdular Trabzon'a ulaşınca Dupré

birbirine karşı sürekli olarak mücadele eden bağımsız küçük senyörleri ve lordları denetimi altında tutan güçlü bir kişi ile ilişki kurmak çok iyi olacaktır” gibi ifadeler ile dile getiriyordu. Aynı Dosya, Fourcade'dan General Brune'e, 10 Germinal An 12/31 Mart 1804.

⁴⁷ Elçi Brune Erzurum seyahatının sadece Fransa ile bölge arasındaki ticaret için değil Sinop'ta Fourcade'ın durumu açısından da faydalı olacağını belirtiyordu. *AMAE, CADN, APD, Trébizonde*, 60, Brune'dan Dupré'ye, İstanbul, 12 Floreal 12/22 Nisan 1804.

⁴⁸ Bilici, “*La France et la mer Noire*”, s. 60.

⁴⁹ Shaw, “*III. Selim*”, s. 379.

⁵⁰ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde*, 1, Dupre'den Brune'e, Trabzon, 1 Nivôse 12/23 Aralık 1803.

hazırlıklara başladı; fakat Mayıs'ın sonlarında Erzurum'a hareket edebildi ve 4 Haziran'a şehre vardı. Şehre gelip kendisine tahsis edilen konuta yerleşen Dupré, oğlu Adrien'i ertesi günü valinin konağına gönderdi. Karşılıklı kabul ziyaretleri sonrasında 6 Haziran'da Tayyar Paşa, Dupré'yi kabul etti. Burada vali ile Dupré arasında oldukça yakın bir görüşme yaşandı. Toplantıda eyaletin idaresi, Rusların ilerleyişi, Fourcade'ın Sinop'taki durumu, Erzurum gümrüğünde Bridel'in yaşadığı sorunlar, Dupré'nin Ermeni ve Rum tebaa hakkındaki müdahaleleri⁵¹ gibi pek çok konuda müzakereler yapıldı. Özetle Dupré, Tayyar Paşa tarafından oldukça yakın bir şekilde karşılandı. Özellikle de Fransız tüccar Bridel'in Trabzon ve Erzurum gümrüğündeki sorunları Dupré'nin istediği şekilde çözüldü ve bu sayede Bridel Erzurum gümrüğünden 379 kuruşu geri alabildi. Buna benzer buyrulduklar Trabzon kadısında da gönderildi. Erzurum'daki misyonunu tamamlayan Dupré Haziran ayının sonlarına doğru Trabzon'a döndü. Trabzon'a döndükten sonra Erzurum hakkında ayrıntılı bir çalışma hazırladı.⁵² Dupré 150 bin kişilik nüfusu ile Erzurum'un Avrupalılar tarafından dikkate alınmaması durumunda büyük bir ticari merkez olabileceğine dair beklentilerini dile getirirken şehrin durumu, evler ve kale hakkında bazı bilgiler vermiştir.⁵³

Dupré'nin, Tayyar Paşa'ya odaklı planlarına rağmen olaylar istenildiği gibi gitmedi. Sultan III. Selim, Gürcü Osman Paşa'yı bertaraf eden Tayyar Paşa'yı ödüllendirmek yerine idaresi altındaki toprakları ve unvanları elinden alarak Tayyar Paşa'nın hâkimiyet alanını Karadeniz kıyıları ile sınırlandırdı. Zira Tayyar Paşa 1803 yılında Sivas valiliğini devletten talep etmişti. III. Selim, Tayyar Paşa'nın Rusya ile olan ilişkileri nedeniyle bu görevi ona vermek istemedi. Bunda topraklarını Caniklizâdeler aleyhine genişletmek isteyen Çapanoğlu ailesinin hükümet nezdindeki girişimleri de etkili olmuştu.⁵⁴ Böylece Anadolu'da Caniklizâdeler ile Çapanoğulları arasında var olan çatışma ortamı yeni bir boyut kazandı. Böyle bir ortamda Erzurum valiliğinin Tayyar Paşa'dan alınıp Alaaddin Paşa'ya verildiği haberi Dupré için tam bir hayal kırıklığı oldu. Erzurum'da Tayyar Paşa'ya bağlı planları, paşanın şehri terk etmesiyle beraber yıkılmaya başladı. Şehirde hemen karışıklıklar çıktı ve halk ayaklandı. Ayrıca Dupré, Tayyar Paşa ile zar zor

⁵¹ Fourcade'a göre Tayyar Paşa Trabzon'da Dupré'nin Rum ve Ermeniler için himaye talep etmesinden de rahatsız olmaktaydı. *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Sinope, Fourcade'dan Brune'e, Sinop, 2 Fructidor 12/20 Ağustos 1804.*

⁵² «Journal de voyage à Erzurum et retour à Trébizonde, de Pierre Jérôme Dupré, consul de France à Trébizonde et notices historiques sur l'Arménie et sur les mœurs et usages de habitants, présentées à Son Altesse, Monseigneur le Prince de Talleyrand, ministre, secrétaire d'Etat des affaires étrangères». Bilici, *Trabzon Konsolosluğu*, s. 44.

⁵³ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Brune'e, Trabzon, 24 Messidor 12/3 Temmuz 1804.*

⁵⁴ Canay Şahin, "The Rise and Fall of An Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)", PhD diss., Bilkent University 2003, s. 67.

kurmuş olduğu ilişkileri bu kez yeni vali ile kuracak olmaktan ve ticari bakımdan Trabzon'a sıkı sıkıya bağlı olan Erzurum'a eski anarşi ortamının yeniden hâkim olmasından endişe ediyordu. Bir diğer kaygısı da Trabzon'da oldukça yakın bir ilişki kurduğu Hasan Ağa yerine Kâhya Bey'in mütesellim olarak beklenmesiydi.⁵⁵

Aslında Dupré Erzurum valiliğinin Tayyar Paşa'dan alınmasıyla Trabzon'daki idaresinin de çok uzun sürmeyeceğini anlamaya başlamıştı. Anadolu'da Tayyar Paşa'nın genişleyen hâkimiyet alanı aynı zamanda muhalif bir kesim de yaratıyordu. Bu süreçte Bâbîâli'yi tedirgin eden en önemli gelişme ise Tayyar Paşa'nın Nizam-ı Cedid'e karşı Anadolu'da yürüttüğü aksi kampanyaydı. Belki bunda Tayyar Paşa'nın en büyük rakipleri olan Çapanoğullarının, Nizam-ı Cedid'e aktif destek vererek karşılığında, geleneksel olarak Caniklilerin kontrolünde olan Amasya'yı almalarının da etkisi vardı. Bunu bir türlü kabul etmeyen Tayyar Paşa, 1805 yılının Ocak ayında Sinop'u kendisine merkez tayin ederek topladığı yaklaşık elli bin adamıyla harekete geçip Amasya'yı ele geçirdi. Anadolu'da yeni bir çatışmayı önlemek isteyen Bâbîâli, Amasya'yı Çapanoğullarından geri aldı; ancak buranın idaresini ne Çapanoğullarına ne de Tayyar Paşa'ya verdi.⁵⁶ İstediklerini elde edemeyen Tayyar Paşa ise kendisine gönderilen nasihat fermanlarını dikkate almayıp Amasya'yı tekrar ele geçirerek Tokat, Zile, Sivas ve Çorum taraflarına doğru harekete geçti. Bunun üzerine Bâbîâli, Tayyar Paşa'nın Rusya ile bağlantılı olduğu düşünerek onu asi olarak ilan etti ve tüm yetki ve sorumlulukları askıya aldı. Daha evvel Trabzon valiliği yapmış olan Yusuf Ziya Paşa, Trabzon ve Erzurum valisi olarak tayin edilerek Tayyar Paşa'yı ele geçirmekle görevlendirildi.⁵⁷

Dupré bu gelişmeleri Trabzon'dan endişe ile izliyor ve Bâbîâli'nin Trabzon'da Nizam-ı Cedid'i kurma planlarının Trabzon'daki tüm sükûneti ortadan kaldırdığını belirtiyordu. Tayyar Paşa'nın, Pazvandoğlu gibi topraklarını genişleterek Üsküdar'a kadar bir bölgeyi kontrol etmek ve Nizam-ı Cedid'i dağıtmak amacıyla olduğunu belirten konsolos Tayyar Paşa'nın olası bir yenilgisi durumunda Trabzon Eyaleti'nde iç savaşların kaçınılmaz bir şekilde hâkim olacağı endişelerini de dile getiriyordu.⁵⁸ Bu sırada Tayyar Paşa'nın mağlup olduğu haberi Trabzon'a ulaştı. Tayyar Paşa, Temmuz 1805'te hükümetten affını isteyip Nizam-ı Cedid'e asker toplayacağına söz verse de Bâbîâli, paşanın bu talebini kabul etmedi. Bunun üzerine Tayyar Paşa

⁵⁵ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Brune'e, Trabzon, 6 Fructidor 12/ 24 Ağustos 1804.

⁵⁶ İbrahim Serbestoğlu, "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu, 1805-1808," *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1, (2006), s. 95.

⁵⁷ *AMAE, CADC, CCC*, Sinope, Fourcade'dan Dışişlerine, Sinop, 12 Thermidor An 13/15 Temmuz 1805; Shaw, "III. Selim", s. 378-382.

⁵⁸ *AMAE, CADC, CCC*, Trébizonde, 1, Dupré'den Ticaret Departmanına, Trabzon, 25 Messidor 13/ 14 Temmuz 1805.

Trabzon'a sığınarak direnebildiği kadar şehirde kalmaya karar verdi. Konsolos için Tayyar Paşa'nın Trabzon'a sığınması şehirde yeni bir anarşi ortamının başlaması demektir. Bu konudaki kaygılarını elçiliğe yazan Dupré şehirde yağmaların yaşanmasından endişe ediyor ve Trabzon'da Tayyar Paşa'nın savunması için yapılan hazırlıkları gözlemliyordu. Çok geçmeden Tayyar Paşa 18 Ağustos'ta Trabzon'a geldi. Osmanlı donamasına ait gemiler Tayyar Paşa'yı şehrin önlerine kadar takip etse de kaleden yapılan birkaç atış ile geri püskürtüldüler. Tayyar Paşa, şehirdeki âyanlar ile anlaşarak Yusuf Paşa'nın adamlarına karşı birlikler gönderdi; fakat bu birlikler yenilince Trabzon'da uzun süre direnemeyeceğini anladı.⁵⁹ Yusuf Paşa'nın birliklerinin yaklaşması Trabzon'da yeni endişeler ortaya çıkardı. Halk eşyalarını alarak şehrin varoşlarından kale içine sığınmaya başladı. Bunu gören Tayyar Paşa halka daha fazla sorun çıkarmak niyetinde olmadığını söyleyerek 6 Eylül'de kâhyası ve birkaç hizmetçisi ile şehirden ayrıldı.⁶⁰

Tayyar Paşa'nın bu kısa Trabzon ikameti Dupré'ye birkaç kez paşa ile görüşme fırsatı verdi. Bu müzakerelerin konusu elbette paşanın içinde bulunduğu durumdu. Bu görüşmelerine ilişkin raporunda Dupré, paşanın kendisini içtenlik ve dostlukla karşıladığını, onun tüm zorluklara cesaret ve tevekkülle göğüs gerdiğini ve Babî'î'nin hakkını bir gün vereceğine inandığını belirtmekteydi. Dupré de açık bir şekilde Tayyar Paşa'nın kişiliğine ve idaresine olan bağımlılıklarını ve bir an evvel eski görevine dönmesine yönelik dileklerini paşaya açıkça ifade etmişti.⁶¹ Ne var ki Tayyar Paşa artık devletin gözünde asi bir paşaydı. Trabzon'da ayrıldıktan sonra Keleş Bey'in idaresinde olan Sohum'a sığındı. Sinop konsolosu Fourcade'ın raporlarına göre Yusuf Paşa burada da Tayyar Paşa'nın peşini bırakmamış ve onu zehirletme girişiminde bulunmuştu.⁶² Fourcade, Tayyar Paşa'nın kendisi ile haberleştiğini ve Sohum Muhafızı Keleş Bey vasıtasıyla Fransız imparatoruna mektup göndererek Fransa'nın korumasını talep ettiğini de ilave ediyordu.⁶³ Fakat bu girişimlerden hiçbir netice alınmadan Tayyar Paşa Kırım'a sığınmak zorunda kaldı. Tayyar Paşa'nın valilikten uzaklaştığı bir ortamda Trabzon'da hiçbir düzenin kalmadığını gören Dupré, paşa ile olan ilişkilerde kendine yönelik eleştiriler yapmayı da ihmal etmedi. Trabzon'da Tayyar Paşa ile kurmuş olduğu ilişkilerin kendisi için çok kıymetli olduğunu ve bu şekilde Trabzon'daki

⁵⁹ Serbestoğlu, "Tayyar Mahmud Paşa İsyanı", s. 97; Dupré, Erzurum Valisi Yusuf Paşa karşısında Trabzon'da uzun süre tutunamayacak olan Tayyar Paşa'nın sadece Of'a sığınarak kurtulabileceğini belirtiyordu. *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde*, 1, Dupré'den Talleyrad'a, 23 Messidor 13/1 Ağustos 1805.

⁶⁰ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde*, 1, Dupré'den Talleyrad'a, Trabzon, 27 Fructidor 13/14 Eylül 1805.

⁶¹ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde*, 1, Dupré'den Talleyrad'a, Trabzon, 27 Fructidor 13/14 Eylül 1805.

⁶² *AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Sinope, Extrait de mon Journal*, Fourcade'dan Ruffin'e, 28,29-30 Nisan 1806.

⁶³ *AMAE, CADC, CCC, Sinope, Fourcade'dan Dışişlerine, Sinop*, 5 Ağustos 1806.

idari düzeni anladığını belirterek tek bir kişiye odaklı planların yanlış olduğunu ifade ediyordu. Dupré bundan sonra Trabzon'da gerçek gücü elinde bulunduran mütesellim ve âyanların yakınlığını kazanmaya çalışacağını da itiraf ediyordu. Fakat bu yorumlarına karşın Elçi Ruffin'e yazdığı bir raporda elçinin Tayyar Paşa için inisiyatif kullanmasını istemekte; Fransızlara yakın olan Tayyar Paşa'nın kişiliği ve yeteneği sayesinde Trabzon Eyaleti'nde sükûneti muhafaza edebilecek tek kişi olduğunu belirtmekteydi.⁶⁴ Gerçekten de Sinop'ta Fourcade, Trabzon'da da Dupré, daha önceden de kestirdikleri gibi Tayyar Paşa'nın düşüşünün nasıl bir kargaşa ortamı yarattığını müşahade ediyorlardı. Dupré, Tayyar Paşa'nın Trabzon'dan ayrılmasından sonra Trabzon'da sükûnetin ortadan kalktığını, her ne kadar Yusuf Paşa bir seneden beri eyalette düzeni sağlamaya çalışsa da bu düzeni kuracak en yetenekli kişinin Tayyar Paşa olduğunu tekrar edecektir. Nitekim Trabzon gerek iç gerekse de dış kaynaklı gelişmelerden ortaya çıkan sorunlar ile yeni bir anarşi dönemine girmiş oluyordu.

3-Trabzon'da İsyan ve Savaş Yılları (1806-1812)

Tayyar Paşa'nın Trabzon'dan ayrılması şehirdeki tüm dengeleri değiştirdi. Tayyar Paşa'nın muhalifleri Akçaabat'a kadar yaklaşmış ve şehri zorlamaya başlamışlardı. Muhalifler Tayyar Paşa'nın taraftarlarının şehirden çıkarılmalarını talep ediyorlardı. Dupré bu manzara karşısında muhalif âyanların Trabzon'a gelmesinin şehirdeki durumu daha da zora sokacağından endişe ediyordu. Fakat muhalifeler şehre girmedi. Yusuf Paşa'nın Trabzon'a atadığı yeni mütesellim şehre gelince şehirde ılımlı bir ortam oluştu. Fakat daha da ilginç Yusuf Paşa'nın olası bir hamlesinden çekinen şehirdeki başlıca iki ayanın, Kalcıoğlu Osman Ağa ve Şatıroğlu Memiş Ağa'nın, bir araya gelmesi oldu. Bu süreçte Trabzon'daki durumun karışık olmasının bir nedeni de Erzurum'da Yusuf Paşa ve Nizam-ı Cedid'e karşı bir isyanın ortaya çıkmasıydı. Karahisarışarkı'yi kendine merkez yapan Yusuf Paşa ise bu isyan karşısında Erzurum yakınlarına gelerek kamp kurmuş ve Erzurum halkının müstahkem bir hale getirdiği şehre karşı harekât hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Bu durumda Dupré haklı olarak Yusuf Paşa'nın değil Trabzon'u Erzurum'u bile başarılı bir şekilde yönetmesinden şüphe duyuyordu.⁶⁵ Gerçekten de Yusuf Paşa'nın Trabzon'a gönderdiği ve Trabzon halkı üzerinde yoğun bir baskı kuran mütesellim şehirde sadece beş ay kalabildi ve yerini Memiş Ağa'ya bıraktı. Dupré şehirdeki manzaraya dair Talleyrad'a şu bilgileri veriyordu:⁶⁶

⁶⁴ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Ruffin'e, Trabzon, 27 Nisan 1806.

⁶⁵ *AMAE, CADC*, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 23 Termidor 13/1 Ağustos 1805.

⁶⁶ *AMAE, CADC*, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 10 Ventôse 14/ 23 Şubat 1806.

“Yusuf Paşa kısa süre önce Karahisar’dan ayrılma da geri döndü. Nereye gittiği belli olamayan Yusuf Paşa’nın hareketiyle buradaki sükûnet de ortadan kalktı. Bu civardaki tüm derebeyleri silahlandı. Hepsi birbiri ile mücadele etmektedirler. Bu civardaki tüm köyler tam bir yıkım içindedir. Bazıları yakıldı. Kırsala tam bir anarşi hâkim olmuştur. Etrafımızda üzüntü verici manzaralar ile karşılaşırız. Hasta ve ölümlerini taşıyan köylüler yanında çocukları ve eşyalarıyla şehir surları içine sığınmaktadırlar. Şehrin âyanları harekete geçerek isyancılar üzerine birliklerini göndermişlerdir. Gönderilen bu birlikler derebeyleri karşısında yenilmişlerdir ve şehre doğru çekilmektedirler. Âyanlar artık isyancıların ilerlemesini engellemekle meşgul olmuylar.”

Bir ara Yusuf Paşa’nın yerine Hurşid Ahmet Paşa’nın Trabzon valiliğine atandığı haberi gelse de konsolos valiliğin tekrar Yusuf Paşa’ya verildiğini bildirmektedir. Yusuf Paşa’nın Memiş Ağa’yı tekrar mütesellim tayin etmesi konusunda Dupré, paşanın Trabzon’daki âyanların güçlerinden çekindiğini ve şehrin idaresini şehrin etrafını yakıp yıkan derebeylere terk ettiğini belirtiyordu. Şehirdeki bu hassas ortam bir süre daha devam etti. Fakat Yusuf Paşa’nın Canik taraflarında Tayyar Paşa yanlılarına karşı başarılı faaliyetleri Trabzon’da da sükûnetin sağlanmasına yarasa da Şatıroğlu Osman ve Kalcıoğlu Memiş ağaların arasındaki mücadele içten içe devam etti. Şubat 1807’de bu husumet bir kez daha alevlendi ve Memiş Ağa’nın rakipleri Yusuf Paşa nezdindeki entrikaları ile Memiş Ağa’yı mütesellimlikten uzaklaştırdı. Memiş Ağa Trabzon kalesi içinde muhasara edildi. Konsolosa göre şehirde tüm hayat durma noktasına geldi.⁶⁷ Yusuf Paşa bu gelişme üzerine bu kez mütesellimliğe Ahmet Paşa’yı tayin etti. Fakat Ahmet Paşa da Trabzon’daki çatışma ortamını dindiremedi ve âyanlar arasındaki mücadele devam etti. Şehir halkı silahlandı ve Dupré de kendisini kurşunların ihmal etmediği konsolosluk binasına kapatarak bu çatışmalardan uzak durmaya çalıştı.⁶⁸ Bu anarşi ortamını bitirmek için Rize hâkimi Tuzcuoğlu Memiş Ağa Trabzon’a gelmiş ve bu iki derebeyinin gücünü kırmıştı. Meseleyi kökünden çözmek için Kalcıoğlu Memiş Ağa’nın kızlarından birini Şatıroğlu Osman Paşa’yla evlendirerek akrabalık bağları kurmaya çalışsa da bu hamle eski husumeti bitirmeye yetmedi.⁶⁹ Kalcıoğlu Mütesellim Ahmet Paşa’nın yanında yer aldığı için Şatıroğlu Osman Ağa Trabzon’daki şekavet ve bozgunculuğunu devam ettirdi. Şatıroğlu’nun adamları hırsızlık ve yağmalar yapmakta ve cinayetler işlemekteydi. Böyle bir ortamda bu çatışmalardan başka bir konudan bahsedemeyen Dupré, bölgedeki gerçek iktidarın “*yüz kadar küçük despotun*” elinde olduğunu; Babiâli’nin bunlarla baş edemeyerek eyaletteki ticareti ve üretimi kurban ettiğini ve bu anarşi ortamının Müslüman reaya kesimin bölgeden göç

⁶⁷ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré’den Talleyrand’a, Trabzon, 3 Şubat 1807.

⁶⁸ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré’den Talleyrand’a, Trabzon, 4 Mart 1807.

⁶⁹ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré’den Talleyrand’a, Trabzon, 20 Mart 1807.

etmesine neden olduğunu belirtiyordu.⁷⁰ Yine çok geçmeden Eylül 1807’de âyanlar arasındaki mücadeleler yeniden alevlendi. Trabzon’un kırsalı asiler tarafından yakılıp yıkıldı. Halk can havliyle kendisini şehrin kalesine atmaya çalıştı. Şehrin kapıları bir kez daha güvenlik nedeniyle kapatıldı. Bu kargaşadan Dupré de nasibini aldı Şatiroğlu Osman Ağa’nın adamlarının saldırısına uğradı ve ölüm tehditleri almaya başladı. Tüm bunlara 3 Ekim gecesi yaşanan büyük bir yangın eklendi. Çarşı Mahallesi’nde çıktığı anlaşılan ve 25 kişinin öldüğü yangında dükkânların büyük bir kısmı, üç cami, iki han ve 11 ev alevlere teslim oldu.⁷¹

Trabzon’da iç çatışmalar bir ara, Kasım 1807’de Tayyar Paşa’nın affı ve yeniden Trabzon valiliğine atanmasıyla kesilse de çok geçmeden Tayyar Paşa’nın iktidardan tekrar düşmesi şehri bir kez daha eski anarşi ortamına soktu.⁷² Hatta Temmuz ayında daha önce görülmemiş bir hadise ortaya çıktı. Memiş Ağa ile Osman Ağa bu kez kozlarını denizde paylaşmışlar ve küçük çaplı da olsa Trabzon açıklarında karşılıklı top atışlarının yapıldığı ve Memiş Ağa’nın galip çıktığı bir çatışma da yaşanmıştır. Ağustos ayında daha da şiddetlenen çatışmalar şehrin tüm bağlarını kesmiş ve halkı tam bir kıtlık ile karşı karşıya bırakmıştı.⁷³ Özetle Trabzon’da etkin bir merkezi idarenin olmaması ve devam eden Osmanlı-Rus savaşının etkisiyle başını Osman ve Memiş ağaların çektiği çatışmalar uzun bir süre daha Dupré’nin raporlarına konu teşkil etmeye devam etti. Fakat bu süreçte Dupré’nin Trabzon’daki konumu tehlikeye sokan sadece bu gelişmeler değildi. Bunlardan ilki şehirde Fransız konsolosunun ayağını kaydırmaya çalışan Roubaud ve diğeri de Rusların Trabzon’a yönelik saldırılarıydı.

Fransızların Güney Karadeniz limanlarına yerleşmeleri Karadeniz’i kendi hâkimiyet sahası olarak gören Rusya’nın hiç hoşuna gitmemişti. Bu durum öncelikle Sinop’ta Fourcade’in karşısına çıkmıştır. Zira Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı sınırları içinde istediği yerde konsolosluk açma hakkını elde etmişti. Bu hakka binaen 1785’ten itibaren Sinop’ta bir Rus konsolosunun ikamet ettiği görülmektedir.⁷⁴ Fourcade’in Sinop’a geldiği dönemde şehirde Rus konsolosunu görev yapan Konuchenco, Fourcade’in konsolosluğunun başarısız olması için elinden gelen tüm gayreti göstermişti. Gerçekten de Rus konsolosunun şehri terk ettiği 1807 yılının başına kadar Sinop’ta adeta “*diplomatik bir savaş*” cereyan edecekti. Her iki konsolos da birbirini sımsıkı takip edecek ve birbirlerine engel olmaya

⁷⁰ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré’dan Talleyrand’a, Trabzon, 6 Haziran 1807.

⁷¹ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré’dan Talleyrand’a, Trabzon, 3 Ekim 1807.

⁷² AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre’dan Sebastiani’ye, Trabzon, 2 Haziran 1808.

⁷³ AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre’dan Maubourg’a, Trabzon, 20 Ağustos 1808.

⁷⁴ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara, 2006, s. 194-195.

çalışacaklardı.⁷⁵ Dupré'nin Trabzon'a geldiği sırada şehirde başka bir konsolos yoktu. Fakat Rus tehdidi onu da etkilemekte geç kalmadı. Ancak bu tehdit Sinop'ta Konuchenco'nun aksine bir Rus'tan çok daha farklı bir kaynaktan, bizzat Fransız bir tüccardan gelecektir. İzmirli tüccar Roubaud Temmuz 1804'te elinde Ragusa beratı ve Babiâli'den alınmış gerekli belgeler ve Fransız mallarının yüklü olduğu bir gemiyle Trabzon'a gelmişti. Roubaud şehirde bir ticarethane kurmuş; fakat gelir gelmez hareketleriyle Dupré'nin şüphelerini üzerine çekmişti. Öncelikle konsolosluğun hizmetçilerini ayartarak kendi tarafına çekmeye çalıştı. Roubaud'nun daha sonra şehre gelen bir Rus konsolosunu, mütesellimin gösterdiği yerin aksine kendi evinde kalmaya ikna etmesi Dupré'nin ondan bir Rus ajanı olarak daha da şüphelenmesine neden oldu.⁷⁶ Zaman geçtikçe Dupré, Roubaud'nun gerçek amacını daha iyi anlamaya başladı. Roubaud şehirde, Fransız ordusunun kazandığı başarıları gölgelemeye çalışmakta, hatta Rus-İsveç ordusunun Fransızları yendiğine dair söylentiler yaymaktaydı. Hatta Dupré, Roubaud'nun gerçek amacının kendisini şehirden çıkarmak ve tercümanı Simian'ı almak olduğunu diyecek kadar Fransız meslektaşının Rus yanlısı faaliyetlerinden şüphelenecektir.⁷⁷ Konsolosluk binasındaki Fransız bayrağının indirilmesini isteyecek kadar ileri giden Roubaud, şehre gelen Rus gemileriyle ilgilenmekte ve tam bir Rus konsolosu gibi hareket etmekteydi. Roubaud'nun şehir yakınlarında bir köyde arazi olarak Trabzon'da yerleşmeye yönelik çalışmaları Dupré'yi daha da endişelendiriyordu. Roubaud, Dupré'nin himayesinde olanları kendi himayesine alıyor, gizlice konsolosun mektuplarını ele geçiriyor ve yerel otoriteleri kendisine karşı kıskırtarak onu zor durumda bırakıyordu.⁷⁸ Dupré'nin tabiriyle “*maskesini çıkaran düşman*” olan Roubaud “*Trabzon'daki faaliyetlerinin ödülünü*” Rus konsolosluğuna tayin edilmekle aldı. Rus bandırası taşıyan bir gemi Temmuz 1806'da konsolosluğun açılması için gerekli beratı, bayrağı ve bayrak direğini Trabzon'a getirdi. Bu gelişme Trabzon'da mütesellim ve kadıyı da oldukça şaşırttı. Hatta Trabzon kadısı, konsolosluğun kuruluşunu gösteren fermandaki isim farklılığını ileri sürerek bu belgeyi kaydetmeyi reddetti. Mütesellim Rus bayrağının konsolosluğa dikilmesine izin vermeyerek konuyu bir ulak ile Yusuf Paşa'ya ilettili ve Roubaud'nun ev inşaatını durdurduğu gibi onu yıkmak için Yusuf Paşa'dan onay istedi. Dupré'ye göre bu gelişme en çok Trabzon'da Rus bayrağının dalgalanmasını görmek isteyen Rumları hayal kırıklığına uğratmıştı.⁷⁹

⁷⁵ Yılmaz, “*Sinop Konsolosluğu*”, s. 251-262.

⁷⁶ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 10 Ventôse 14/ 23 Şubat 1806.*

⁷⁷ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Ruffin'e, Trabzon, 26 Mayıs 1806.*

⁷⁸ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 5 Temmuz 1806.*

⁷⁹ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 14 Temmuz 1806.*

Yusuf Paşa Trabzon'a gönderdiği haberler ile Roubaud'nun şehir dışında yaptırdığı evin yıkılmasını emretmiş, konsolosluk binasına bayrak çekmesine müsaade etmemiş, hatta konsolosun hanesinden bile dışarı çıkmasını belirtmişti. Fakat bu emirler uygulanmadığı gibi 31 Eylül'de Trabzon limanına gelen bir Rus savaş gemisinin desteğini alan Roubaud bir kez daha bayrağın konsolosluk binasına çekilmesini talep etti. Mütesellim istemeden de olsa bu talebi kabul etti. Fransız bayrağının konsolosluk binasına çekilmesi için uzun süre mücadele veren Dupré yapılan bu ikili muameleyi mütesellim ve kadıya şikâyet etse de Rus bayrağının çekildiğini ilan eden top atışlarını engelleyemedi. Bu durumda Trabzon kadısının mutlaka Ruslardan rüşvet almış olduğunu da Talleyrand'a bildirdi.⁸⁰ Trabzon'da, Rusların gittikçe kuvvetlendiği bir ortamda Fransız konsolosunun imdadına yetişen gelişme tıpkı Sinop'ta Fourcade örneğinde olduğu gibi Osmanlıların Ruslara savaş ilan etmesi oldu. Trabzon'da yayılan bu haber Roubaud'yu da endişelendirmiş ve Rus konsolosu elindeki malları satarak Trabzon'dan çıkma hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Ne var ki Trabzon'a yeni gelen mütesellim Ahmet Paşa, Rus konsolosu Roubaud ve maiyetini kale içine aldı. Osmanlıların Ruslara savaş ilan ettiğine dair resmi haber Şubat 1807'de Trabzon'a ulaşınca Rus konsololuğundaki bayrak da indirildi. Mart ayı başında Ahmet Paşa, Rus konsolosunu ve maiyetini Kırım'a götürecek bir gemi ayarlayarak Fransız konsolosunun şehirdeki en büyük rakibini tasfiye etmiş oldu.⁸¹

Dupré'yi Trabzon'da etkileyen bir diğer gelişme de hem başlayan Osmanlı-Rus savaşı hem de şehirdeki Rus konsolosuna yapılan muamele ile ilgiliydi. Osmanlı-Rus savaşının başlamasıyla Rus savaş gemileri Trabzon açıklarında daha sık görülmeye başladı. Şubat 1807'de Rus savaş gemileri bir kez daha Trabzon açıklarında görüldü ve Akçaabat Limanı'na demirledi. Burada karaya çıkmak isteyen Rus askerleri Türklerin pusu kurması ile geri püskürtüldü. Ele geçirilen bir Rus askerine göre, Rusların amacı şehirde tutuklu haldeki Roubaud'nun Trabzon'dan çıkarılmasıydı. Çıkarmada başarılı olamayan Rus savaş gemileri iki saat boyunca Akçaabat'ı bombaladı. Bu bombardımanda bir Türk gemisi batırılmış ve pek çoğu da tahrip edilmişti. Sahilden yapılan top atışları Rus gemilerine önemli bir hasar vererek çekilmelerini sağlamıştı. Rusların bu ilk saldırısı hiçbir ciddi hazırlığın olmadığı Trabzon'da büyük bir endişe uyandırdı.⁸² Fakat Rus donanmasının asıl

⁸⁰ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 2 Kasım 1806.*

⁸¹ Dupré'nin, Roubaud hakkında çizmiş olduğu bu tabloya karşın Sinop'taki amiri Fourcade, Dupré-Roubaud arasındaki ilişkilere dair farklı bilgiler verir. Fourcade, İzmir'de işleri kötü giden Roubaud'nun, Dupré ile olan daha önceki bağlantıları ve Tayyar Paşa ve etkili âyanların himayesi sayesinde Trabzon'a gittiğini; hatta Dupré'nin de en önemli amacının Roubaud ile Trabzon'da iyi işler yapmak olduğunu yazıyordu. Fourcade "gerçek bir şarlatan" olarak nitelediği Roubaud'nun gerçek yüzünü göstererek Rus hizmetine girdiğini belirtmektedir.

AMAE, CADC, CCC, Sinope, Fourcade'dan Talleyrand'a, Sinop, 22 Temmuz 1806.

⁸² *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 17 Şubat 1807.*

girişimi Haziran ayında oldu. Ayın başında Rus donanması tekrar Akçaabat Limanı'na demirledi. Bunlardan ayrılan bir brik topların menzilinın dışından hareket ederek Kovata Limanı'na geldi. Arkasından da Rus donanması Trabzon açıklarına demirledi. Rus savaş gemilerinin niteliklerini ve hareketlerini ayrıntılarıyla aktaran Dupré, beş aydan beri Trabzon mütesellimine şehirde gerekli hazırlıkların yapılması uyarısında bulunduğunu; ama hiçbir hazırlığın yapılmamış olduğunu belirtiyordu. Trabzon önlerine demirleyen Rus donanması 20 Haziran'da Akçaabat'ın batısından bir kez daha çıkarma teşebbüsünde bulundu; fakat başarılı olamadı. 23'ünde ise Çömlekçi açıklarına gelen donanma bütün gün şehri bombaladı. Hatta bombardımandan önceki gece Ruslar şehre ajanlar göndererek yerli Rumların yardımıyla daha ciddi planlar da yapıyorlardı. Rus bombardımanı özellikle Fransız konsolosluğunun da yer aldığı Çömlekçi Mahallesi'nde büyük bir yıkım yaptı.⁸³

Dupré'nin Trabzon'dan şahit olduğu bir diğer Rus saldırısı da 1810 yılında gerçekleşti. 24 Ekim'de 18 parça gemiden oluşan Rus donanması bir kez daha Trabzon açıklarında görüldü. Bunların 13'ü Akçaabat Limanı'na, geri kalanı da Kovata Limanı'na demirledi. 29 Ekim'de Ruslar Akçaabat'ın batısındaki Sargana Burnu'na çıkarma girişiminde bulundu.⁸⁴ Fakat Ruslar çok ciddi bir dirençle karşılaştılar. Dupré'nin verdiği bilgilere göre Rus komutanların yanlış çıkarma planı 300 civarında esire ve 112 kelleye mal olmuştu. Dupré'nin verdiği bir diğer ilginç bilgi ise çıkarmada yer alanlar arasında Trabzonlu Rumların da olmasıydı. Kasım'ın başlarında Ruslar bu başarısız çıkarmadan sonra çekilseler de Dupré, Rus donanmasının kolaylıkla bu sahillere saldırılar düzenleyebilmesini Osmanlıların bölgedeki hâkimiyetleri için hayra alamet bir gelişme olarak görmediğini de belirtmektedir.⁸⁵

Dupré'nin Trabzon'da, Forucade'nin Sinop'ta⁸⁶ ve Fransızların da tüm imparatorlukta tepki çekmesine neden olan bir gelişme olarak Tilsit Antlaşması'nı da belirtmek gerekir. Fransız elçisi Sebastiani'nin teşvikleriyle

⁸³ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 28 Haziran 1807; Dupré, Elçi Sebastiani'ye yazdığı raporda, mütesellim Ahmet Paşa'nın Rusların saldırısı sırasında cesareti ile beraber aktif bir hizmet gerçekleştirdiğini, birliklerin ihtiyacını gidermek için bataryadan bataryaya koştuğunu, düşmanın üzerine ateş salmak için elinden geleni yaptığını belirtmektedir. Dikkati sayesinde gizlice şehre yayılmaya çalışan Rus ajanlarını yakaladığını ve Rusların planlarını bozduğunu; şehirdeki birlikleri değişik kısımlara ayırdığını ve bu birliklerin yanında yer alarak onları cesaretlendirdiğini belirtir. Hatta konsolos "eğer Trabzon halen daha Türklerin elinde ise bu Ahmet Paşa sayesinde" diyerek onun rolünü ortaya koymaktaydı. *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Sebastiani'ye, Trabzon, 24 Temmuz 1807.**

⁸⁴ Bu konuda bkz. Mehmet Bilgin, "1810 Yılında Rusların Trabzon'u İşgal Girişimi ve Sargana Burnu Çıkartması", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, C: 1, Haz. M. K. Arslan-H. Öksüz, s. 313-326.

⁸⁵ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Sebastiani'ye, Trabzon, 29 Ekim 1810.*

⁸⁶ *AMAE, CADC, CCC, Sinope, Fourcade'dan Maubourg'a, Sinop, 30 Temmuz 1808.*

Osmanlıların Rusya'ya karşı savaş ilan ettikleri bir ortamda gelişen Fransa-Rusya yakınlaşması ve Tilsit Antlaşması'nın imzalanması Osmanlı kamuoyunda Fransız karşıtı bir hava yaratmıştı. Bu ortam Sinop'ta Fourcade'ın konsolosluğunun sona ermesinde büyük bir etken olsa da Trabzon'da Dupré ciddi hakaretler ve saldırılara maruz kalarak şehirdeki görevini devam ettirdi. 1807'de Roubaud'nun entrikalarından kurtulsa da Trabzon'da Osmanlı-Rus savaşının neden olduğu karışıklıklar ile yüzleşmeye başladı. Uğramış olduğu saldırılar karşısında suçluların cezalandırılmadığını gören Dupré bu şartlar altında görevinde daha fazla kalamayacağını Elçi Sebastiani ve Bakan Talleyrand'a ileterek Trabzon'daki zor durumunu ortaya koyuyordu.⁸⁷

Rusların Trabzon'a yaptıkları bombardımanlarla savaşı ensesinde hissedilen Dupré'nin raporları Osmanlıların Gürcistan taraflarında Ruslar ile yapmış oldukları mücadelelerin seyrine ve Trabzon merkezli olarak yapılan asker ve iâşe tedarikine dair önemli bilgiler de aktarmaktadır. Trabzon'da âyanlar birbiri ile mücadele etmeye devam ederken Vali Yusuf Paşa Faş'a sevk edilmek üzere Trabzon'dan asker talebinde bulunuyordu. Dupré bu davet karşısında âyanların kendi aralarında mücadele etmeye devam ettiklerini belirtmektedir.⁸⁸ 1809'da Seyyid Osman Paşa Trabzon valiliğine getirilse de Dupré'nin raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Trabzon'a hiç gelmemiştir. Kısa bir süre sonra Gürcistan'da devam eden savaşın da etkisiyle Babiâli bu tarafların ahvalini iyi bilen Ahıskalı Şerif Mehmet Paşa'yı Trabzon valiliğine getirdi.⁸⁹ Mehmet Paşa Haziran 1809'da Trabzon'a vardı. Paşanın gelişi Trabzon'da uzun süreden beri eksikliği çekilen sükûnet ortamını doğurdu. Fakat Babiâli'nin Şerif Paşa'yı Sinop'tan Faş'a kadar olan sahillerin muhafızı olarak tayin etmesi Şerif Paşa'yı memnun etmedi. Dupré'ye göre Şerif Paşa yeterli güçten yoksun olduğu gibi âyanların yardımını da sağlayamamıştı. Şerif Paşa Eylül 1809'da Faş'a doğru hareket etse de gerekli birlikleri toplamak için Batum'da beklemek zorunda kalmıştır. Paşa'nın Trabzon'dan ayrılması şehirde eski anarşi ortamını yeniden canlandırdı. Fakat asıl önemlisi Rusların 27 Kasım'da Faş Kalesi'ni ele geçirdikleri haberinin Trabzon'a ulaşması oldu. Dupré bu haberin Trabzon halkı arasında derin bir üzüntüye neden olduğunu belirtiyordu.⁹⁰ Ruslar karşısındaki başarısızlığı nedeniyle Şerif Paşa valilikten azledildi ve yerine Çarhacı Ali Paşa tayin edildi. Dupré bu süreçte Trabzon'da özellikle Faş Kalesi'nin geri alınması için yapılan faaliyetleri takip ederek Rusların Gürcistan'daki ilerlemeleri ve yaşanan çatışmaların detaylarını belirtmeye devam etmiştir.

⁸⁷ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Sebastiani'ye, Trabzon, 3 Kasım 1807.

⁸⁸ *AMAE, CADN*, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den Talleyrand'a, Trabzon, 17 Eylül 1807.

⁸⁹ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 2013, s. 120.

⁹⁰ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Maubourg'a, Trabzon, 15 Aralık 1809.

Dupré'nin raporlarında dikkat çeken bir konu da Tayyar Paşa taraftarlarından biri olarak Canik taraflarında sivrilen Hazinedaroğlu Süleyman Ağa'nın yavaş yavaş yükselişidir. Dupré, Süleyman Ağa ile yapmış olduğu mektuplaşmalarda onun asıl amacının üç tuğlu paşa unvanı ile Trabzon valisi olmak olduğunu belirtiyordu. Bu bakımdan Dupré, Maubourg'a yazdığı bir raporda hem Sinop'ta hem de Trabzon'da Fransız görevlilerin olmasından memnun olan Süleyman Ağa'nın vali tayin edilebilmesi için aracı olmasını istiyor ve Süleyman Ağa'nın bölgedeki âyan ve derebeylerin gücünü kırabilecek bir iktidara sahip biri olarak bölgede Fransızların arzu ettiği sükûnet ortamını sağlayacağını vurguluyordu.⁹¹ Nitekim Kasım 1810'da Süleyman Ağa Trabzon mütesellimi olarak tayin edildi. Fakat daha da önemlisi Süleyman Ağa'nın Faş'ı almakla görevlendirilmesiydi. Dupré'nin de belirttiği gibi Süleyman Ağa'nın valiliği ele geçirmesi Rusların elinde olan Faş ve Sohum kalelerini almaya bağlıydı.⁹² Bu bakımdan 20 Şubat'ta Süleyman Ağa'nın 10 bin kişiyi taşıyan gemiler ile Trabzon'a gelmesinin Trabzon için 1846'ya kadar devam edecek Hazinedaroğullarının idaresini başlatması bakımından önemli bir tarihtir. Süleyman Ağa Temmuz'a kadar Trabzon'da kalarak Rusların Gürcü sahillerindeki hareketlerine engel olacak birlikleri tedarik etmek ve bunları Batum'a sevk etmekle meşgul oldu. Mart 1812'de ise uzun zamandır beklediği gibi Süleyman Ağa Trabzon valisi tayin edilmiştir. Fakat bu atama Dupré'yi hiç memnun etmedi. İki yıl önceki beklentilerinin aksine konsolos Trabzon'da önemli sorunlar yaşadığı Şatıroğlu Osman Ağa'yı yeniden atayan Süleyman Ağa'nın kaba ve zalim bir idareci olmasından dolayı Trabzon'da yine eski konumlarına döneceklerine dair endişelerini dile getirmekteydi.⁹³ Bu bakımdan 1812 senesi hem Süleyman Ağa hem de Dupré'nin durumu için önemli bir tarihtir.

4-Konsolosluk Dönemi (1812-1820)

1806'da Fransız konsolosluk sisteminde yapılan bir düzenleme ile ticari komiserlikler ilga edilmiş, genel komiserlikler genel konsolosluga, alt komiserlikler de viskonsüllüğe (konsolos yardımcısı) dönüştürülerek 1799'da terk edilen eski sisteme döndü. Sinop'taki genel komiser Fourcade'nin 1809'da Kırım'a kaçması ile Sinop konsoloslugu boş kalmış ve 1812'ye kadar konso-

⁹¹ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Maubourg'a, Trabzon, 17 Nisan 1810.

⁹² *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Maubourg'a, Trabzon, 26 Kasım 1810; Süleyman Ağa için bkz. Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Başlarında Karadeniz Bölgesi Ve Âyan-Devlet Perspektifinden Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C: I, Haz. M. K. Arslan-H. Öksüz, Trabzon 2002, s. 327-340.

⁹³ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupre'den Maubourg'a, Trabzon, 15 Nisan 1812.

losluğun tercümanı Simian tarafından idare edilmişti.⁹⁴ Dolayısıyla 1806'dan itibaren konsolos yardımcısı olan Dupré, Fourcade'nin Sinop'tan ayrılmasından sonra Güney Karadeniz limanlarındaki tek Fransız konsolosu olmuştu. Dupré'nin diplomatik konumunu etkilemesi açısından asıl değişiklik 1812'de gerçekleşti. Fakat bu değişikliğin arifesinde, Dupré Mart 1812'de Maubourg'a yazdığı uzun bir raporda tüm diplomatik geçmişini ve Trabzon'da karşılaştığı zorlukları sıralayarak görev değişikliği talebinde bulunmuştu. Bu rapor konsolosun Trabzon'daki durumunu anlamamız açısından ilginç detaylar aktarmaktadır. Dupré, şehirdeki düşmanlarının kendisini Trabzon'dan çıkarmaya uğraştığını, Trabzon'da âyanlar arasındaki mücadelelerde görevini yapmaya çalıştığını ve zaman zaman kurşunlara maruz kaldığını; fakat bunlardan çekinmediğini belirtmektedir. Trabzon'dan çıkmak için pek çok gerekçesi olduğunu, önceleri şehrin sokaklarında hakaretlere maruz kalırken gösterdiği sebat ile artık şehirde saygı ve itibar gördüğünü; ancak görevini başka birisine devretme zamanının geldiğini belirtmekteydi. Buna gerekçe olarak konsolos ilerleyen yaşını ve Trabzon'un ikliminin sağlığını bozması olarak gösteriyordu.⁹⁵ Fakat bu taleplere karşın Dupré'nin Trabzon'da geçireceği sekiz senesi daha vardı. Napolyon imzalı genelge Trabzon'daki viskonsüllüğün konsolosluğa, Dupré'nin de konsolos derecesine yükseltildiğini ifade ediyordu.⁹⁶ Bunun yanında aynı karar ile Sinop ve Ereğli'deki konsolosluklar da kapatıldı. Bu düzenlemeden cesaret alan Dupré Trabzon konsolosluğunun genel konsolosluğa da yükseltilmesinin Trabzon'daki itibarını olumlu yönde etkileyeceğini de belirtiyordu.⁹⁷

Faaliyetleri açısından bakıldığında Dupré'nin ticari komiserliği ile konsolosluğu dönemi arasında çok belirgin değişikliklerin olduğunu söylemek zordur. Konsolosu çevreleyen şartlar aynı kaldığı sürece Dupré aynı misyon ile şehirdeki görevine devam etmiştir. Karadeniz'in doğusunda devam eden Osmanlı-Rus savaşı ve Trabzon'da da âyanlar arasındaki çatışmalar Dupré'nin konsolosluğunu Fransız hariciyesi için daha da stratejik bir noktaya taşıdı. Fransız hükümetinin bölgedeki tek bilgi kaynağı Dupré'ydi. Bu bakımdan Fransız Maslahatgüzarı Maubourg, Dupré'ye, elçiliğe gönderdiği raporlar için teşekkür ederken özellikle İran ve Gürcistan'da vuku bulan olaylar hakkında da kendisine haber iletmesini beklemekteydi.⁹⁸ Aynı doğrultuda Dupré, Fransız hariciyesinden özellikle politik ve askeri bültenler hazırlaması gerek-

⁹⁴ Yılmaz, "Sinop Konsolosluğu", s. 266.

⁹⁵ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 1, Dupré'den Maubourg'a, Trabzon, 19 Mart 1812.

⁹⁶ *AMAE, CADN*, CCC, Trébizonde, 2, Bakanlıktan Dupré'ye, Ocak 1812.

⁹⁷ *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 2, Dupré'den Maubourg'a, Trabzon, 10 Mayıs 1812.

⁹⁸ *AMAE, CADN*, APD, Trébizonde, 60, Maubourg'dan Dupré'ye, 30 Nisan 1811.

tiğine dair talimatlar aldı.⁹⁹ Böylece Dupré, Eylül 1811'den itibaren “*Bulletin politique et militaire de Trébizonde*” adlı raporlar hazırlayarak dışişlerine göndermeye başladı. Mart 1814'e kadar devam eden ve sayıları 25 olan bu raporlarda Dupré Osmanlı-Rus savaşına dair gelişmeler, Erzurum'dan gelen haberler, Trabzon'da âyanlar arasındaki çatışmaları ve özellikle de tüm bölgeyi birkaç sene esir alan veba salgınlarının seyri hakkında bilgiler vermiştir.

Dupré'nin raporlarından takip ettiğimiz oranda salgın ilk kez 1811'in Mayıs'ında şehre yakın köylerde ortaya çıkmış ve şehrin doğu varoşuna kadar gelmişti. Bu salgın 1811'de ortaya çıkan üçüncü salgındı. Konsolosa göre kısa zamanda tüm sahil kesiminde Canık'e; iç kısımlarda da Erzurum ve Ahıska'ya kadar yayılan salgında Trabzon'da Ağustos ayında günlük ölüm ortalaması zaman zaman iki yüzü geçiyordu. Fakat bu ortalama Eylül 1811'de 40-60'a kadar düştü.¹⁰⁰ Hatta Dupré de salgına yakalanmış; fakat hastalığı atlatabilmiştir. Havaların soğumasıyla şiddetini azaltan salgın 1812'nin baharıyla Trabzon'a yakın köylerde yeniden ortaya çıkmaya başlamıştı. Dupré için konsolosluğun bulunduğu mahallede vebadan ölümler olması gerçek bir tehlike kaynağı oldu.¹⁰¹ Bu iki yıllık salgının Trabzon'a ağır bir faturası oldu.¹⁰² Ölüm oranı kesin olarak bilinmese de Panzac bu dönemde salgının şehrin nüfusunun %10-12'sinin, yani 2.500 kişinin ölümüne neden olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Veba 1812-1813 kışında ortaya çıkan aşırı soğuklar ile kısmen de olsa ortadan kalkmış; buna karşın yaşanan kış, halkın tabiriyle kırk seneden beri Trabzon'da görülmeye şartların yaşanmasına neden olmuştu. Şehirde şiddetli soğuklar yaşanmış ve bir metreye kadar kar yağmıştı.¹⁰⁴ Bunun yanında 1813'te iç kısımlarda yaşanan kuraklık senenin sonlarına doğru tüm bölgede büyük bir kıtlığın yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

Dupré konsolosluk bölgesinin genişlemesi için de elçilik ve bakanlığa teklifler iletmekteydi. Çünkü Trabzon'a geldiği dönemden itibaren hazırlamış olduğu raporların önemli bir kısmı Trabzon dışında kalan merkezler hakkındaydı. Bu konuda Erzurum ilk önce gelen bölgeydi. Dupré, Erzurum'a tayin edilecek bir görevlinin İngilizlerin İstanbul vasıtasıyla İran le olan ilişkilerinin

⁹⁹ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 10 Eylül 1811.

¹⁰⁰ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, Eylül 1811, “Bulletin politique et militaire de Trébizonde, No. 1”

¹⁰¹ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 5 Ağustos 1812, “Bulletin politique et militaire de Trébizonde, No. 8”

¹⁰² Anthony Bryer, “The Last Laz Rising and the Downfall of the Pontic Derebeys 1812-1840”, *Bedi Kartlisa*, XXVI (1969), s. 197.

¹⁰³ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çev. Serap Yılmaz, İstanbul 1997, s. 182.

¹⁰⁴ Fontanier bu senenin halk arasında “*Bonapart Kışı*” olarak bilindiğini belirtmektedir. Fontanier, *Voyages en Orient*, s. 62.

¹⁰⁵ AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 6 Nisan 1813, “Bulletin politique et militaire de Trébizonde, No. 15”

takibi, İngilizlerin İran yoluyla getirerek Erzurum'da sattıkları malların niteliğinin öğrenilmesi ve Erzurum'da şartlara göre ortaya çıkan gelişmelerin takibi için çok önemli olacağını belirtmektedir. Fakat konsolos hiçbir Avrupalının ikamet etmediği şehirdeki Ermeni tüccarların da herhangi bir engel ile karşılaşma korkusu ile kendisine şehirdeki gelişmeler hakkında bilgi vermekten çekindiklerini de belirtmekteydi.¹⁰⁶

Yazışmalarından izlediğimiz kadarıyla Dupré'nin bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeleri izlemenin yanında bölgedeki Rus politikalarını engellemeye yönelik bazı faaliyetler içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Gürcistan ve Erzurum'dan aldığı haberler vasıtası 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın seyrini ve bölgedeki etkilerini Fransız makamlarına bildiren konsolos Fransa'nın buradaki gelişmelere dolaylı da olsa müdahale etmesi için de aracı olmaktadır. Bu da son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara karşı verdiği mücadelede karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi 1801'de Tiflis'i ele geçiren Rusların bundan sonraki hedefi Batı Gürcistan'ın feth edilmesiydi. Bunun için Rusların hedefinde İmereti bölgesi yer alıyordu. 1803 yılında bölgeye yönelik baskılarını arttıran Rusların karşısında İmereti Kralı II. Solomon bulunuyordu. 1804 yılında Rusların baskısına dayanamayan Solomon İmereti'yi Ruslara terk etmek, 1810 yılında ise Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştı. Ancak kısa süre sonra Rusların elinden kaçarak Osmanlıların kontrolünde olan Ahıska'ya sığınmış ve Ruslara karşı Osmanlıların desteğini aramaya çalışmıştı.¹⁰⁷ Rusların Solomon üzerinde ciddi olarak baskı kurmaya başladıkları 1806'dan sonra Dupré de bu taraftaki gelişmeleri dikkatle izlemeye başladı. Bu konuda karşılaştığımız ilk yazısında, Ruslara karşı çok fazla dayanamayacak olan Solomon'un, Napolyon tarafından himaye edilip edilmeyeceğini Elçi Ruffin'den öğrenmeye çalışıyordu.¹⁰⁸ Çünkü bu süreçte Dupré'ye mektuplar gönderen Solomon, Rusların başkentini ve ülkesini yağmaladıklarını ve Ruslara karşı Fransa imparatorundan yardım istediğini belirtmekteydi.¹⁰⁹ Özellikle Rus baskısının yoğunlaştığı 1810'da Solomon bir kez daha Fransız imparatoruna hitaben yardım talebinde bulundu. Bu yardım talepleri Solomon'un Ahıska'ya geçip Şerif Paşa'ya katılmasından sonra da devam etmiştir.¹¹⁰ Her ne kadar bu konudaki kaynaklarda belirtilmese de Solomon'un Ahıska'dan sonraki ikamet

¹⁰⁶ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 7 Haziran 1812.*

¹⁰⁷ William Edward David Allen, *A History of the Georgian People*, London Kegan Paul, s.1932, 217-218; Nebi Gümüş, "Son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara Karşı Mücadelesi ve Osmanlı Devleti İle İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2006), s. 105-108.

¹⁰⁸ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 2, Dupré'den Ruffin'e, Trabzon, 8 Ekim 1807.*

¹⁰⁹ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den de Champagny'ye, Trabzon, 8 Mart 1808.*

¹¹⁰ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 1, Dupré'den de Champagny'ye, Trabzon, 25 Nisan 1811.*

yeri Erzurum'dur.¹¹¹ Mart 1812'de Erzurum'a gelen Solomon buradan da Dupré ile mektuplaşmaya devam ederek Erzurum'daki durumu hakkında bilgiler vermeyi sürdürdü. Şehirde Vali Yusuf Paşa tarafından iyi bir şekilde karşılanan Solomon, Dupré vasıtası ile Avrupa'daki gelişmeler hakkında bilgi talep ediyordu.¹¹² Dupré, Solomon'un üvey kardeşi Maltan Bey'i İstanbul'a göndererek Babiâlinin desteğini almaya çalıştığını belirtmenin yanında elçi Andreossy'nin, Salomon'a yardım etmesi gerektiğini ifade ediyordu. Babiâli, Gürcülerden gelen bu yardım talepleri karşısında tepkisiz kalmadı. Her ne kadar Rusya'dan gelecek tepkiden çekinse de Babiâli, Solomon'un tahtını geri kazanabilmesi için Erzurum ve Trabzon valilerine özel görevler yüklemiştir. Dupré, bu sırada Erzurum'da adeta esir gibi kalan Solomon'un Erzurum'dan çıkma planları yaptığı ve nihayetinde Ekim 1813'te Trabzon'a geldiğini belirtmektedir.¹¹³ Trabzon'daki ikameti sırasında Dupré, Solomon ile bir araya geldi. Bu sırada Bükreş Antlaşması sonrası Gürcistan'da Ruslardan alınacak bölgeleri almakla görevlendirilen Süleyman Paşa ise Solomon'u Batum'da bekliyordu. Dupré'nin yazışmalarına göre, Osmanlılar ve Gürcülerin yaptıkları ittifakın bir neticesi olarak Solomon tahtına kavuşmak için ülkesine dönmüş; fakat burada Süleyman Paşa ile Faş'ta uzun bir süre beklemek zorunda kalmıştı. Solomon burada hastalanmış ve Temmuz 1814'te seksen kişilik maiyeti ile tekrar Trabzon'a dönmüştür. Dupré yazışmalarında uzun uzun bahsettiği ve Fransız hükümetinin yardımını sağlamaya çalıştığı Solomon'un Trabzon'da yaklaşık sekiz ay daha ikametine şahit olmuştur. Solomon 19 Şubat 1815'te vefat etmiş ve Aya Gorgor Mahallesi'ndeki Rum kilisesinin avlusuna gömülmüştür.¹¹⁴

Dupré konsolosluk döneminde Trabzon'da âyan-vali çatışmasından kaynaklanan hadiselerin en büyüklerinden birine, Rize Âyanı Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın isyanına da tanık oldu.¹¹⁵ Memiş Ağa'ya Ruslara karşı bölgenin savunmasında gösterdiği yararlılıktan ötürü *Kapıcıbaşılık* rütbesi verilmişti; fakat bir müddet sonra ağanın merkezle olan münasebetleri bozulmuş ve Trabzon Valisi Süleyman Paşa ile araları açılmıştı. Vali Süleyman Paşa devlete sürekli haber göndererek Memiş Ağa'nın asi olduğu ve başının vurulma-

¹¹¹ Gümüş, Salomon'un Ahıska'dan sonra Trabzon'a geldiğini belirtmektedir. Bkz. Gümüş, "II. Solomon", s. 109.

¹¹² *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 10 Mart 1812, "Bulletin politique et militaire de Trébizonde, No. 5"*

¹¹³ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den de Bassano'ya, Trabzon, 26 Ekim 1813, "Bulletin politique et militaire de Trébizonde, No. 20"*

¹¹⁴ *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 2, Dupré'den Ruffin'e, Trabzon, 22 Şubat 1815; Minas Bjişkyan, Pontos Tarihi, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1998, s. 127.*

¹¹⁵ Tuzcuoğlu Memiş Ağa ve onun halefleri olan âyanların isyanları hakkında bkz. M. Münir Aktepe, "Tuzcuoğulları İsyanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/ 5-6 (1953), s. 21-52.

sının gerektiğini belirtmişti. Memiş Ağa ise bunun karşısında başta damadı Kalcıoğlu Osman Ağa gibi âyanlar ve etrafında topladığı adamlarla Trabzon üzerine yürüdü. İsyancıların şehrin kapılarına dayandığında Trabzon'da Kâhya Bey tüm askeri birlikleri, şehrin varoşlarında yer alan dükkânlardaki işeyi kale içine aldı. Bu işgal ortamında Dupré şehrin doğu varoşunda üç bin kişi biriktiğini ve bunların da iki bini konsolosluk binasını çevrelediğini; isyancıların lideri bütün mahallelere kendi adamlarını yerleştirdiğini belirtmektedir.¹¹⁶ Asiler şehrin varoşlarında yer alan seksen beş reaya ve beş de Türk evini talan etmiş ve bundan konsolosun evi de nasibini almıştı. Süleyman Paşa'yı şehirden çıkmaya zorlayan asilerin asıl amacı Kâhya Bey'i de şehirden çıkararak Trabzon'da tam bir hâkimiyet kurmaktı.¹¹⁷ Nitekim sekiz gün dayanabilen Kâhya Bey şehri isyancılara teslim etmek zorunda kaldı. Bu işgalin Trabzon'a faturası ağır oldu. Memiş Ağa'nın adamları limandaki seyrüsefere mani oldukları gibi limandaki malları, daha sonra da tüm şehri yağma etti.¹¹⁸ Fakat Memiş Ağa'nın Trabzon'daki hâkimiyeti Kasım 1816'ya kadar sürdü. Yanındaki diğer âyanların kendisini terk etmesiyle kendi güvenliğinin artık sağlam olmadığını anlayan Memiş Ağa önce Rize'ye daha sonra da Of'a kaçmak zorunda kaldı. Dupré'nin bu süreçteki raporları Süleyman Paşa'nın, Memiş Ağa'yı ele geçirmek için yapmış olduğu faaliyetlere odaklanmıştır. Trabzon'da da idari olarak zafiyete neden olan Memiş Ağa'yı ele geçirme mücadelesi Eylül 1817'de sona erdi. Dupré, 27 Eylül tarihli raporunda Memiş Ağa'nın Of'ta ele geçirilip boynunun vurulduğu haberinin şehirde top atışları ile duyurulduğunu belirtmektedir.¹¹⁹ Memiş Ağa'nın ele geçirilmesiyle Trabzon'u bu şekilde meşgul eden önemli bir mesele de bertaraf edilmiş oldu.

Dupré'nin konsoloslğunun son dönemlerine dair yazışmaları oldukça seyrek. Fakat yine de konsolos Trabzon'u etkileyen önemli hadiseler hakkında bilgi vermeyi sürdürmüştür. Dupré'nin raporlarına göre Süleyman Paşa'nın, Memiş Ağa'yı bertaraf etmesinden sonra Trabzon'da düzen tam olarak sağlanamadı ve vali ile âyanlar arasındaki sürtüşmeler devam etti. Bundan dolayı Babîâli, Süleyman Paşa'yı valilikten alarak yerine Hüsrev Mehmet Paşa'yı tayin etti. Hüsrev Paşa'nın Mart 1818'de valiliğe getirilmesi ve Mayıs'ta da şehre gelmesiyle şehirde tam bir sükûnet ortamı ortaya çıktı.

¹¹⁶ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den Richelieu'ya, Trabzon, 16 Ağustos 1816.*

¹¹⁷ Michael E. Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, Çev. Tutku Vardağlı, İstanbul 2005, s. 240.

¹¹⁸ Aktepe, "Tuzcuoğulları İsyanı", s. 26-29; Mahmud Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 2013, s. 130-131.

¹¹⁹ Memiş Ağa'nın isyanı ve yakalanma sürecinden bahseden kaynakların aksine Dupré, Memiş Ağa'nın Ekim'de değil de Eylül'de ele geçirildiğini ve kesik kellesinin de İstanbul'a gönderilmek üzere 29 Eylül'de Trabzon'a geldiğini belirtmektedir. *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 2, Dupré'den Riviere'ye, Trabzon, 27 Eylül 1817; AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den Richelieu'ya, Trabzon, 30 Eylül 1817.*

Dupré'nin Eylül 1820'ye kadarki yazışmalarına göre şehir dışında karışıklıklar devam etse de Hüsrev Paşa'nın idaresinde şehirde düzen ve sükûnetin sağlandığı anlaşılmaktadır.¹²⁰ Çok geçmeden Trabzon'da on yedi senelik bir ikametten sonra Dupré, 6 Eylül 1820'de gut hastalığından öldü ve tüm Hristiyan cemaatlerinin din adamlarının ve valilik muhafızlarının eşik ettiği gösterişli bir törenle Katolik Ermeni kilisesinin yanında defnedildi.¹²¹

Sonuç

Fransızların büyük beklentilerle Güney Karadeniz limanlarındaki konsolosluk tercihlerinin, dönemin koşullarına uygun olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Ereğli'deki konsolosluk neredeyse hiç çalışmadan kapanmış oldu. Fourcade ise Sinop'ta altı sene ikamet etse de Fransızların ticari planlarını gerçekleştirecek bir ortam ortaya koyamadı. Bu iki konsolosun tecrübelerinin de gösterdiği gibi ne Ereğli ne de Sinop Anadolu ile Fransa arasında gerçekleşecek bir ticarete birer merkez olma potansiyeline sahip değildi. Bu iki örneğin yanında Dupré'nin önceleri bir ticari komiser sonraları ise konsolosluk görevlisi olarak Trabzon'daki konsolosluğunu değerlendirdiğimizde, Dupré'nin çok daha büyük engeller ile karşılaştığını söyleyebiliriz. Öyle ki Dupré on yedi senelik Trabzon ikametinden neredeyse şehirde kapalı kalmış ve tek seyahatini 1804'te Tayyar Paşa'nın iktidarında Erzurum'a yapabilmişti. Bunun dışında kalan dönemler yukarıda gösterdiğimiz gibi şehirde âyanların birbirleri ile mücadele ettikleri iç çatışmalar ve Osmanlı-Rus savaşının neden olduğu anarşi ortamı Dupré'ye planlarını rahatça gerçekleştirme imkânı vermemiştir. Önceleri tercümanı Roustan'ın olumsuz davranışları, Trabzon'da kabul görüp konsolosluğu kurmak için yaptığı mücadeleler, Roubaud'nun Trabzon ikametinde kısa süren Rus politikası, şehirdeki idari belirsizlikten kaynaklanan sık sık mütesellim ve vali değişiklikleri, maruz kaldığı hakaret ve ihlaller¹²² ve nihayetinde de Osmanlı-Fransız ilişkilerindeki kırılğınlıktan kaynaklanan ve imparatorlukta Fransızların uzun zaman elçiler nezdinde değil de maslahatgüzarlar tarafından temsil edilmesiyle sonuçlanan yalnızlığın Dupré'nin önündeki başlıca engeller olduğu söylenebilir. Bu şartlar altında Fransız ticaretine ticaret ve endüstrisine yeni pazarlar arayacak bir ticari komiser olan Dupré'nin ticari meseleler hakkındaki yazışmaları yok denecek kadar az oldu. Bu bakımdan Dupré'nin konsolosluğu Fransızların ticari beklentilerini karşılamamıştır. Bundan dolayı Fransız hükümetinde Trabzon konsolosluğu hakkında bir kararsızlık ortaya çıkmış ve konsolosluk iki sene

¹²⁰ *AMAE, CADC, CCC, Trébizonde, 2, Dupré'den Richelieu'ya, Trabzon, 2 Nisan 1818.*

¹²¹ Fontanier, *Voyages en Orient*, s. 86.

¹²² Dupré konsolosluğun kurulmasından 1811'e kadar Trabzon'da karşılaştıkları hakaret ve Fransa'nın sahip olduğu kapitülasyonlara yapılan ihlaller konusunda 8 sayfalık bir rapor kaleme almış ve elçiliğe göndermiştir. *AMAE, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Trébizonde, 2.*

boş kaldıktan sonra 1822’de açılmıştı. Ticari beklentileri bir kenara bırakacak olursak yine de Dupré’nin siyasi ve askeri misyonunun bir gereği olarak bölgede cereyan eden her türlü önemli gelişme hakkında Fransız hariciyesinin en önemli bilgi kaynağı olarak başarılı bir hizmet gördüğünü söyleyebiliriz.

1947 yılına kadar Trabzon’da açık kalacak Fransız konsolosluğunun kurucusu olan Dupré her ne kadar Fransızların ticari beklentilerini Trabzon’dan karşılayamasa da on yedi senelik konsolosluğunun ortaya çıkardığı yazışmaların zenginliği günümüz araştırmacısı için çok kıymetlidir. İmparatorluğun merkezi idaresinin çözülme dönemi olan 19. yüzyılın başlarında, bu sürecin Trabzon merkezli olarak ne şekilde cereyan ettiğine dair Dupré adeta bir muhabir gibi şehirde ve civarda meydana gelen önemli hadiseleri Fransız makamlarına bildirmiştir. Fransız makamları ile yaptığı düzenli yazışmaların dışında Erzurum gezisine dair kaleme aldığı rapor, Trabzon ve tarihi, Ayasofya, Gürcistan ve hâkimleri hakkındaki raporları Trabzon ve bölge tarihi açısından belirtilmesi gereken önemli çalışmalardır.¹²³ Dupré’nin Trabzon’daki tecrübelerinin Trabzon’da Levanten bir geleneğin başlangıcını teşkil ettiğini de söylemek mümkündür. Dupré 17 senelik ikametinde Trabzonlu bir Rumla evlenmiş ve hem halkın hem de yerel idarecilerin nezdinde saygın bir konum kazanmıştı. Dupré’nin yerel idareciler ile ilişkileri hem kendi haleflerinin hem de 1830’lu yıllarda İngiliz konsolosların izleyeceği örnekler olarak kaldı. Zamanla genişletmiş olduğu konsolosluk binası uzun seneler Fransız konsoloslugu olarak kaldığı gibi şehirdeki ilk İngiliz konsolosluğunu olan James Brant’ın Trabzon’daki ilk günlerindeki ikametgâhı da oldu.

KAYNAKLAR

1-Arşivler

Archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE) (Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Fransa)

a-Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (CADC)

Correspondance consulaire et commerciale (CCC): Trébizonde, Tome 1 (1801-1811), Tome 2 (1812-1824); Sinop, Tome 1 (1801-1811).

b-Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN)

Ambassade, Constantinople, Série D: Trébizonde, Tome 1 (1803-1814), Tome 2 (1815-1825); Sinope Tome 1 (1803-1812).

¹²³ Raporlar için bkz. *AMAE, CADN*, Constantinople, Ambassade, Série B, 86, “Notes et Lettres de Andreossy (1812-1814)”.

Ambassade, Constantinople, Série B : « Notes et Lettres de Andreossy (1812-1814)

Archives des Postes Diplomatiques (APD), Trébizonde, Tome 60.

2-Kıtap ve Makaleler

AKTEPE, M. Münir, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/ 5-6 (1953): 21-52.

ALLEN, William Edward David, *A History of the Georgian People*. London Kegan Paul, 1932.

BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L. ve diğ., *Representants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul Éditions Isis, 1991.

BAILLO, Jean, (Ed.), *Les Affaires étrangères et le corps diplomatique français, De l'Ancien Régime au Second Empire*, Tome I, Paris: Editions du C.N.R.S., 1984.

BEŞİRLİ, Mehmet, “XIX. Yüzyılın Başlarında Karadeniz Bölgesi ve Âyan-Devlet Perspektifinden Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C: I, Haz. M. K. Arslan-H. Öksüz, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2002, s. 327-340.

BIJIŞKYAN, Minas, *Pontos Tarihi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998.

BİLGİN, Mehmet, “1810 Yılında Rusların Trabzon’u İşgal Girişimi ve Sargana Burnu Çıkartması”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, C: I, Haz. M. K. Arslan-H. Öksüz, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2002, s.313-326.

BİLİCİ, Faruk *La politique française en mer Noire (1747-1789): vicissitudes d'une implantation*. İstanbul: Isis Pres, 1992.

_____, “La France et la mer Noire sous le Consulat et l’Empire : « la porte du harem ouverte », içinde *Méditerranée, Moyen-Orient: deux siècles de relations internationales, recherches en hommages à Jacques Thobie*, dir. W. Arbid ve diğ., Paris L’Harmattan 2003, s. 55-92.

_____, “XIX. Yüzyılın Başlarında Trabzon’daki Fransız Konsolosluğu: Paris’in Asya Kapısı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3 (2007), s.35-47.

BRYER, Anthony, “The Last Laz Rising and the Downfall of the Pontic Derebeys 1812-1840”, *Bedi Kartlisa*, XXVI (1969), s. 192-210.

COQUELLE, P., « La Mission de Sébastiani à Constantinople en 1801 », *Revue d’Histoire Diplomatique* 17 (1903), s. 438-455.

CORDIER, Henri, « Voyage de Pierre Dupré de Constantinople à Trébizonde, 1803 », *Bulletin de la Section de Géographie*, 32(1917), s. 256-264.

d'Arcier, Amaury Faivre, *Les oubliés de la liberté. Négociants, consuls et missionnaires français au Levant pendant la Révolution (1784-1798)*, Paris-Bruxelles Peter Lang 2007.

DEHERAIN, Henri, “ Les premiers consuls de France sur la côte septentrionale de l'Anatolie », *Revue de l'histoire des colonies françaises*”, 17 (1924), s. 301-380.

DUPARC, Pierre, *Le Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, Turquie*, Tome XXIX, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 1969.

FONTANIER, Victor, *Voyages en Orient, entrepris par ordre du gouvernement français de 1830 à 1833, deuxième voyage en Anatolie*. Paris, Libraire de Dumont, 1834.

GOLOĞLU, Mahmud, *Trabzon Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon 2013.

GÜMÜŞ, Nebi, “Son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara Karşı Mücadelesi ve Osmanlı Devleti İle İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2006), s. 105-108.

HERBETTE, Maurice, *Une ambassade turque sous le Directoire*, Paris, Perrin et cie 1902.

KASABA, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 1993.

KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara 2006.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1976.

LEVASSEUR, Emile, *Histoire du commerce de la France*, vol. II, de 1789 a nos jours, Paris, Rousseau 1912.

MEEKER, Michael E., *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, Çev. Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

RACCAGNİ, Michelle, “The French Economic Interets in the Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies* 11/3 (1980), s. 339-376.

SAİNT-PRİEST, Compte de, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, Paris, Ernest Leroux 1877.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu, 1805-1808,” *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1 (2006), s. 89-106.

SHAW, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK, Ankara 1999.

ŞAHİN, Canay, “*The Rise and Fall of An Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)*”, PhD diss., Bilkent University 2003.

UBUCİNİ, M. A., *Lettres sur la Turquie*, Paris, Librairie Militaire de j. Dumaine 1853.

YILMAZ, Özgür, “Güney Karadeniz’de Yeni Fransız Politikası: Pascal Fourcade ve Sinop Konsolosluğu (1803-1809)”, *Cahiers Balkaniques*, 42 (2014), s. 223-268.